

मध्यपश्चिमाञ्चलको गजलको सर्वेक्षण

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक-शास्त्र
संकायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको
एम.ए. दोस्रो वर्षको दसौं
पत्रको प्रयोजनका
लागि प्रस्तुत

शोध-पत्र

शोधार्थी

डम्मर बहादुर बुढा

क्रमाङ्क- १५१

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर

२०७३

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली एम. ए. (शैक्षिक सत्र २०६९/७०) दोस्रो वर्षका विद्यार्थी डम्मर बहादुर बुढाले “मध्यपश्चिमाञ्चल क्षेत्रको गजलको सर्वेक्षण” शीर्षकको शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । प्रस्तुत शोधकार्य संतोषजनक भएकाले यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली केन्द्रीय विभाग सक्षम सिफारिस गर्दछु ।

मिति: २०७३/०५/

.....
प्रा.डा. महादेव अवस्थी
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाण्डौ

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली एम. ए. (शैक्षिक सत्र २०६९/७०) तहका छात्र डम्बर बहादुर बुढाले स्नातकोत्तर दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पार्नु भएको “मध्यपश्चिमाञ्चल क्षेत्रको गजलको सर्वेक्षण” शीर्षकको शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

१. प्रा.डा. देवी प्रसाद गौतम (विभागीय प्रमुख) .....
२. प्रा.डा. महादेव अवस्थी (शोध निर्देशक) .....
३. स.प्रा. ऋषिराम शर्मा (बाह्य निर्देशक) .....

मिति: २०७३/०५/

कृतज्ञताज्ञापन

“मध्यपश्चिमाञ्चल क्षेत्रको गजलको सर्वेक्षण” शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मैले आदरणीय प्रा.डा. महादेव अवस्थीज्यूको कुशल निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । यस शोधका क्रममा आफ्नो महत्वपूर्ण समय प्रदान गरी मलाई आवश्यक मार्ग दर्शन प्रदान गर्नु भएकोमा म उहाँप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । यस शोध कार्यका लागि मलाई आवश्यक प्राज्ञिक सल्लाह दिने विभागीय प्रमुख प्रा.डा. देवी प्रसाद गौतमप्रति म आभारी छु । मलाई शोध गर्न प्रेरणा र हौसला सम्पूर्ण गुरुप्रति आभार प्रकट गर्दछु ।

मेरा जीवनका हरेक क्षेत्रमा सफलताको कामना गर्दै उच्च शिक्षा अध्ययनमा लाग्न सधैं प्रेरित गरिरहने मेरा आमाबुवाप्रति म सदा आभारी छु । साथै प्रस्तुत शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा सन्दर्भ पुस्तक, पत्रपत्रिका, लेख रचना तथा अन्य जानकारी उपलब्ध गराउनु हुने खगेन्द्र गिरि कोपिला, टीकाराम उदासी, नारायण प्रसाद गैरे, सङ्कल्प निर्मोही, डी.बी. टुहुरो, पूर्ण समिर महतारा, इन्द्रजीत आभास, क्षितिज समर्पण, किरन कालिकोटे लगायतप्रति आभार प्रकट गर्दछु । त्यस्तै त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालय र नेपाली विभागको पुस्तकालयप्रति पनि धन्यवाद प्रकट गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयार गर्ने सिलसिलामा उचित सहयोग र हौसला प्रदान गर्नु हुने मेरा आत्मीय दाजु अमृत शर्मा/ढकालप्रति म हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । साथै कम्प्युटरमा सहयोग गर्ने प्रिय भाइ मानिष र केशव थापाप्रति पनि म धन्यवाद व्यक्त गर्दछु ।

मिति: २०७३/०५/

.....

शोधार्थी

डम्मर बहादुर बुढा

क्रमाङ्क- १५१

शैक्षिक सत्र २०६९/७०

विषय सूची

सिफरिस पत्र	पृष्ठ क
स्वीकृत पत्र	ख
कृतज्ञताज्ञापन	ग
विषय सूची	घ-च
सङ्क्षेपीकृत शब्दसूची	छ

पहिलो परिच्छेद शोध परिचय

१.१ विषय परिचय	१
१.२ समस्या कथन	१
१.३ उद्देश्य	१
१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.५ औचित्य	२
१.६ शोधविधि	३
१.७ सीमाङ्कन	३
१.८ शोधपत्रको सम्भाव्य रूपरेखा	३

दोस्रो परिच्छेद

भेरी अञ्चलका गजलहरूको सर्वेक्षण

२.१ बर्दियाका गजलको सर्वेक्षण	४
२.१.१ बर्दियाका गजलकारहरू र तिनका गजलकृति	४-८
२.१.२ बर्दियाका जिल्लाका गजल प्रधान पत्रिकाहरू	८-९
२.१.३ बर्दियाको गजलसँग सम्बद्ध संस्थाहरू	९
२.२ बाँकेका गजलको सर्वेक्षण	९
२.२.१ बाँकेका गजलकारहरू र तिनका गजलकृति	९-१३
२.२.२ बाँकेको गजलसँग सम्बद्ध संस्थाहरू	१४
२.३ सुर्खेतका गजलको सर्वेक्षण	१४
२.३.१ सुर्खेतका गजलकारहरू र तिनका गजलकृति	१४-१६
२.३.२ सुर्खेतका जिल्लाका गजल प्रधान पत्रिकाहरू	१६-१७
२.३.३ सुर्खेतको गजलसँग सम्बद्ध संस्थाहरू	१७
२.४ दैलेखका गजलको सर्वेक्षण	१७
२.४.१ दैलेखका गजलकारहरू र तिनका गजलकृति	१७-२०
२.४.२ दैलेखका जिल्लाका गजल प्रधान पत्रिकाहरू	२०
२.४.३ दैलेखको गजलसँग सम्बद्ध संस्थाहरू	२०-२१
२.५ जाजरकोटका गजलको सर्वेक्षण	२१
२.५.१ जाजरकोटका गजलकारहरू र तिनका गजलकृति	२१-२२

२.५.२ जाजरकोटका जिल्लाका गजल प्रधान पत्रिकाहरू	२२
२.५.३ जाजरकोटको गजलसँग सम्बद्ध संस्थाहरू	२२

तेस्रो परिच्छेद

राप्ती अञ्चलका गजलहरूको सर्वेक्षण

३.१ दाङका गजलको सर्वेक्षण	२३
३.१.१ दाङका गजलकारहरू र तिनका गजलकृति	२३-२७
३.१.२ दाङका जिल्लाका गजल प्रधान पत्रिकाहरू	२७
३.१.३ दाङको गजलसँग सम्बद्ध संस्थाहरू	२७
३.२ रोल्पाका गजलको सर्वेक्षण	२७
३.२.१ रोल्पाका गजलकारहरू र तिनका गजलकृति	२७-३०
३.२.२ रोल्पाको गजलसँग सम्बद्ध संस्थाहरू	३०
३.३ रूकुमका गजलको सर्वेक्षण	३०
३.३.१ रूकुमका गजलकारहरू र तिनका गजलकृति	३०-३१
३.३.२ रूकुमका जिल्लाका गजल प्रधान पत्रिकाहरू	३१
३.३.३ रूकुमको गजलसँग सम्बद्ध संस्थाहरू	३१
३.४ सल्यानका गजलको सर्वेक्षण	३२
३.४.१ सल्यानका गजलकारहरू र तिनका गजलकृति	३२-३३
३.५ प्युठानका गजलको सर्वेक्षण	३३
३.५.१ प्युठानका गजलकारहरू र तिनका गजलकृति	३३-३४

चौथो परिच्छेद

कर्णाली अञ्चलका गजलहरूको सर्वेक्षण

४.१ कालिकोटका गजलको सर्वेक्षण	३५
४.१.१ कालिकोटका गजलकारहरू र तिनका गजलकृति	३५-३६
४.२ जुम्लाका गजलको सर्वेक्षण	३६
४.२.१ जुम्लाका गजलकारहरू र तिनका गजलकृति	३६-३७
४.२.२ जुम्लाको गजलसँग सम्बद्ध संस्थाहरू	३७
४.३ मुगूका गजलको सर्वेक्षण	३७
४.३.१ मुगूका गजलकारहरू र तिनका गजलकृति	३७-३८
४.३.२ मुगूको गजलसँग सम्बद्ध संस्थाहरू	३८
४.४ डोल्पाका गजलको सर्वेक्षण	३८
४.४.१ डोल्पाका गजलकारहरू र तिनका गजलकृति	३८
४.५ हुम्लाका गजलको सर्वेक्षण	३८
४.५.१ हुम्लाका गजलकारहरू र तिनका गजलकृति	३८

पाँचौँ परिच्छेद

शोध निष्कर्ष

५.१ सारांश	३९
------------	----

५.२ निष्कर्ष	३९-४०
५.३ अन्तिम निष्कर्ष	४०-४१
सन्दर्भ सामग्री सूची	४२-४७

सङ्क्षृपीकृत शब्दसूची

सङ्क्षिप्त रूप

एम. ए.

डा.

त्रि.वि

पृ.

प्र.सम्पा.

ब.

म.प.ग.

म.प.ग.प्र.

वि.सं.

सम्पा

.....

पूर्ण रूप

मास्टर्स अफ आर्टस्

डाक्टर

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

पृष्ठ

प्रधान सम्पादक

बहादुर

मध्यपश्चिमाञ्चल गजल मञ्च

मध्यपश्चिमाञ्चल गजल प्रतिष्ठान

विक्रम संवत्

सम्पादक

केही अंश छाडिएको

पहिलो परिच्छेद

शोध परिचय

१.१ विषय परिचय

प्रस्तुत शोधको मुख्य विषय संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको संविधान २०७२ भन्दा अघिको प्रादेशिक विभाजन अनुरूपको मध्यपश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रका स्रष्टाहरूले रचेका गजलहरूको सर्वेक्षणमूलक अध्ययन गरिएको छ । मध्यपश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्र (भेरी अञ्चलका बर्दिया, बाँके, सुर्खेत, दैलेख र जाजरकोट जिल्ला, राप्ती अञ्चलका दाङ, रोल्पा, रूकुम, सल्यान र प्युठान जिल्ला, कर्णाली अञ्चलका जुम्ला, कालिकोट, मुगू, डोल्पा र हुम्ला जिल्ला) मा गजल लेखन र उन्नयनमा क्रियाशील भएका तथा भइरहेका स्रष्टा, संघ-संस्था, कृति, गजल प्रधान पत्रिकाको सर्वेक्षण गरिएको छ ।

१.२ समस्या कथन

शृङ्गारिक भावधारासँगै गजलको उत्पत्ति अरबबाट भए पनि कालान्तरमा यसले शृङ्गारिक इतरका भावधारा तथा भाषालाई आत्मसात् गर्दै अघि बढेको देखिन्छ । नेपाली साहित्यमा मोतीराम भट्टद्वारा सुरुआत गरिएको मानिने यस गजल परम्पराको उन्नयन र विकासमा विभिन्न संघ-संस्था तथा स्रष्टा, सर्जकहरू लागिपरेको देखिन्छ । नेपाली गजल परम्परामा यसको विकास तथा सम्बृद्धिका लागि लागिपर्ने अनेक क्षेत्रमध्येको एक अग्रणी क्षेत्रका रूपमा मध्यपश्चिमाञ्चललाई लिन सकिन्छ । यस क्षेत्रका गजलको सर्वेक्षणात्मक अध्ययन हुन सकेको देखिँदैन । त्यसैले यस क्षेत्रको गजलको सर्वेक्षण गर्न आवश्यक ठानिएको हो । प्रस्तुत शोधपत्रमा निम्नलिखित शोध प्रश्नसँग सम्बद्ध सामग्रीको बारेमा अध्ययन गरिएको छ:-

- क) भेरी अञ्चलका गजलकार र तिनका कृति, त्यहाँका गजल प्रधान पत्रपत्रिका र संस्थाको स्थिति के कस्तो छ ?
- ख) राप्ती अञ्चलका गजलकार र तिनका कृति, त्यहाँका गजल प्रधान पत्रपत्रिका र संस्थाको स्थिति के कस्तो छ ?
- ग) कर्णाली अञ्चलका गजलकार र तिनका कृति, त्यहाँका गजलप्रधान पत्रपत्रिका र संस्थाको स्थिति के कस्तो छ ?

१.३ उद्देश्य

समस्या कथनमा उठेका शोध समस्याहरूसँग सम्बन्धित प्रश्नको उत्तर खोज्ने कार्य गर्नु नै शोधको उद्देश्य हुने हुँदा प्रस्तुत शोधपत्रका निम्नलिखित उद्देश्यहरू रहेका छन् -

- क) भेरी अञ्चलका गजलकार र तिनका कृति, त्यहाँका गजल प्रधान पत्रपत्रिका र संस्थाको स्थिति के कस्तो छ ? त्यसको सर्वेक्षण गरिएको छ ।
- ख) राप्ती अञ्चलका गजलकार र तिनका कृति, त्यहाँका गजल प्रधान पत्रपत्रिका र संस्थाको स्थिति के कस्तो छ ? त्यसको सर्वेक्षण गरिएको छ ।
- ग) कर्णाली अञ्चलका गजलकार र तिनका कृति, त्यहाँका गजल प्रधान पत्रपत्रिका र संस्थाको स्थिति के कस्तो छ ? त्यसको सर्वेक्षण गरिएको छ ।

१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा

प्रस्तुत गरिने शोधपत्रभन्दा पूर्व मध्यपश्चिमाञ्चलको गजल साहित्यका बारेमा भएका गतिविधिका समयक्रमानुसार निम्नानुसार सामान्य चर्चा भएको पाइन्छ:-

टीकाराम उदासी (२०५९)को 'गजल सिद्धान्त र नेपाली गजलको इतिहास' कृतिमा मा त्यस क्षेत्रको गजलको सामान्य चर्चा गरिएको छ ।

कृष्णहरि बराल (२०६४)को 'गजल : सिद्धान्त र परम्परा' कृतिमा मध्यपश्चिमाञ्चलका केही गजलकार तथा कृतिहरूको संक्षिप्त व्याख्या समाहित छ ।

दीपक गौतमको 'राष्ट्रिय साहित्य सम्मेलन २०६६ (नेपालगञ्ज) मा प्रस्तुत कार्यपत्रमा यस क्षेत्रको गजल र गजल प्रवृत्तिको सामान्य चर्चा भएको पाइन्छ ।

हरिप्रसाद तिमिल्सिना (२०६८)को 'केही टीप्पणी केही समालोचना' कृतिमा बाँके जिल्लाका साथै मध्यपश्चिमाञ्चलका अन्य जिल्लाका गतिविधिका बारेमा सामान्य चर्चा गरिएको पाइन्छ ।

डम्मर बहादुर बुढा (२०६८)को स्नातक तह तेस्रो वर्षका लागि प्रस्तुत गरिएको अप्रकाशित शोधपत्र 'बर्दियाली गजलहरूको एक अध्ययन'मा बर्दिया तथा यस क्षेत्रका गजल परम्पराको सामान्य चर्चा गरिएको पाइन्छ ।

मध्यपश्चिमाञ्चल गजल प्रतिष्ठान उपशाखा मगरागाडी, बर्दियाले प्रकाश राजापुरी, अब्दुल लतिफ 'शौक', खगेन्द्र गिरि 'कोपिला' विशेषाङ्कका साथै अन्य अंकका रूपमा आफ्नो मुखपत्र गजलगाइगा (२०६८/६९/७०)मा यस क्षेत्रका गजल गतिविधिका बारेमा चर्चा, परिचर्चा गरिएको छ ।

खगेन्द्र गिरि कोपिला (२०६९)को 'मध्यपश्चिमको गजल साहित्य : एक सिंहावलोकन' कृति, 'मध्यपश्चिमी गजलको पछिल्लो तस्वीर' (गजलगाइगामा प्रकाशित) लेखमा मध्यपश्चिमाञ्चल क्षेत्रका गजल, स्रष्टा, कृति तथा गतिविधिका बारेमा उल्लेख भएको पाइन्छ ।

मध्यपश्चिमाञ्चलको गजलको बारेमा उपर्युक्त लगायतका कार्य भए तापनि समग्र मध्यपश्चिमको गजलको सर्वेक्षण तथा प्रवृत्तिका बारेमा बृहत् रूपमा कार्य नभएकाले यस शोधले उक्त रिक्ततालाई पूरा गरेको छ ।

१.५ औचित्य

प्रस्तुत शोधबाट मध्यपश्चिमाञ्चलको गजलको सर्वेक्षण र यससँग सम्बन्धित विविध ज्ञानका नवआयामहरू पहिल्याइएको छ । प्रस्तुत शोध शीर्षकसँग सम्बन्धित ज्ञानको बारेमा रिक्त भएको ठाउँ पूरा भएको छ । यस शीर्षकसँग सम्बन्धित अनुसन्धानकर्ता, शिक्षक, विद्यार्थी तथा अध्यतालाई मार्गदर्शनका साथै प्राज्ञिक ज्ञान दिनेछ, जसबाट यस शोधको औचित्य प्रष्ट हुन्छ ।

१.६ शोधविधि

क) सामग्री सङ्कलन विधि

प्रस्तुत शोधका निम्ति आवश्यक सामग्री संकलन पुस्तकालयीय अध्ययन कार्यका साथै क्षेत्रकार्यका आधारमा पनि गरिएको छ । मध्यपश्चिमाञ्चल क्षेत्रका तीनै अञ्चल र जिल्लाका स्रष्टाहरूले रचेका गजल तथा त्यहाँका पत्रिकामा प्रकाशित गजलसँग सम्बद्ध सामग्रीको संकलन पुस्तकालयीय आधारमा गरिएको छ भने त्यहाँका गजल स्रष्टा र कृतिका बारेमा आवश्यक सूचनाको संकलन गर्ने क्रममा स्थलगत भ्रमण तथा भेटघाटका कार्यहरू पनि गरिएको छ । त्यसैले यसको सामग्री संकलन मूलतः पुस्तकालयीय र अंशतः स्थलगत अध्ययन भ्रमणमा आधारित छ ।

ख) विश्लेषण विधि

यस शोधमा मध्यपश्चिमाञ्चल क्षेत्रका गजलहरूको सर्वेक्षण गर्दा गजलका विषयवस्तु रभावको आधारका साथै गजलमा प्रयोग गरिने बहरको आधारको पनि अबलम्बन गरिएको छ । यिनै आधारको उपयोग गरी त्यहाँका गजलको सर्वेक्षणमूलक अध्ययन प्रस्तुत शोधमा गरिएको छ ।

१.७ सीमाङ्कन

प्रस्तुत शोधमा नेपालको मध्यपश्चिमाञ्चलमा पर्ने भेरी, राप्ती, कर्णालीमा रहेका स्रष्टाले रचेका गजलहरूको मात्र सर्वेक्षण गरिएको छ । त्यसबाहेका अन्यत्रका गजलहरू बारे कुनै अध्ययन गरिएको छैन । त्यसै गरी यसमा गजलको सर्वेक्षण गर्दा विषयवस्तु, भाव र बहरकोमात्र आधारको उपयोग गरिएको छ र यी बाहेक अरू आधारको प्रयोग नगरिनु पनि यस शोधको सीमा हो ।

१.८ शोधपत्रको रूपरेखा

प्रस्तुत शोधपत्रलाई सुव्यवस्थित रूप दिन पाँच परिच्छेदमा विभाजन गरिएको छ । परिच्छेदहरूलाई आवश्यकता अनुसार शीर्षक, उपशीर्षक आदिमा विभाजन गरी अध्ययन गरिएको छ । यस शोधमा निम्नानुसारको सम्भाव्य रूपरेखा हुनेछः-

- पहिलो परिच्छेद - शोध परिचय
- दोस्रो परिच्छेद - भेरी अञ्चलका गजलहरूको सर्वेक्षण
- तेस्रो परिच्छेद - राप्ती अञ्चलका गजलहरूको सर्वेक्षण
- चौथो परिच्छेद - कर्णाली अञ्चलका गजलहरूको सर्वेक्षण
- पाचौँ परिच्छेद - शोध निष्कर्ष

दोस्रो परिच्छेद

भेरी अञ्चलका गजलहरूको सर्वेक्षण

प्रस्तुत अध्ययनको उद्देश्य नेपालका साविक पाँच विकास क्षेत्रमध्ये मध्यपश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रका गजलहरूको सर्वेक्षण गर्नु रहेको परिप्रेक्षमा यस परिच्छेदमा चाहिँ उक्त विकास क्षेत्र अन्तर्गत पर्ने भेरी, राप्ती र कर्णाली जस्ता ३ अञ्चलमध्ये भेरी अञ्चलका सबै जिल्लाका गजलहरूको सर्वेक्षण गरिएको छ। त्यस भेरी अञ्चलमा पर्ने जिल्लाहरू हुन्: बर्दिया, बाँके, सुर्खेत, दैलेख र जाजरकोट। यी जिल्लाका गजलहरूको सर्वेक्षण तलका उपशीर्षक अन्तर्गत गरिएको छ:

२.१ बर्दियाका गजलहरूको सर्वेक्षण

२.१.१ बर्दियाका गजलकारहरू र तिनका गजलकृति

प्रकाश राजापुरी, प्रकाश गिरि निश्चल, मधु साश्रु, महानन्द ढकाल, अर्धमृत निशा नेपाली निराशी, जनप्रिय खनाल, शशि मरासिनी, शुक्रऋषि चौलागाई, सागर गैरे, एस.टी. प्रकृति, दीपक आचार्य जलन, सोमप्रसाद देमनरौरा, बी. बी. थापा भिनाजु, मुकुन्द बागी, अग्र आवाज, कमल किनार, मञ्जू पोखरेल सानु, ऋषिराम धिताल प्रयास, लक्ष्मी कञ्चन, निर्जल आकाश, अनुपमा करारा विवश, अञ्जानस्नेहा, अमृत ढकाल निर्जन, डम्मर बी.सी., गोल्डेन उद्भास, अञ्जु स्मारिका, सुमित गिरि स्मित, पर्वत ढकाल, विद्या निर्दोष पहाडी, मानबहादुर खड्का, लक्ष्मी खनाल अभीका साथै अञ्जली मल्ल, अञ्जु अमेजन, अञ्जु राजवंशी, अनिशा के.सी., अनु अन्योल तिमिल्सिना, अनुप भट्टराई क्षितिज, अनुराधा गिरि सृजल, अनिल थापा, अमृत घायल, अम्बिका भट्टराई बैरागी अनु, अशहीद, अशोक खत्री स्पेशल, अस्मिता सुवेदी आँसु, अस्मिता पोखरेल, आनन्द कँडेल निर्जन, आशिका भण्डारी, ओम भावुक आचार्य, इन्द्रराज पौडेल, इन्द्रा लामिछाने नानु, ईश्वरीप्रसाद रिजाल उल्कापात, एलिजा पौडेल कञ्चन, कमल बी.सी. माल्दाइ, कमला चापागाई कोपिला, कल्पना गिरि आँचल, कवीन्द्रराज भट्टराई, काशी पंगेनी, कृष्णा खड्का, कुशराज लम्साल, कृष्ण खनाल, कृष्णप्रसाद सुवेदी, खुमबहादुर बी.क., खुस्बू भा एञ्जल, गणेशबहादुर खत्री, गणेश सी.सी., गीता सिंह ठकुरी गङ्गा, गीता गौतम एञ्जल, गीता रिजाल, गीताञ्जली भावुक, गोपाल एल. बर्दियाली, घनश्याम गौतम आदि, चक्र अविरल, चिरिञ्जीवी चापागाई चट्टान, जीवन योगी विपना, जे.बी. अनुरागी, जोधीराम राजवंशी, भलकराज पौडेल नमस्ते, टेकबहादुर दुब्राकोटी ट्रष्ट, टेकबहादुर थापा, टेकराज रिजाल टेकु, टेकराज सुवेदी, टोपबहादुर नेपाली क्षितिज, डी.एस. किनार, तीर्थ थापा अविरल, तुलसी गौतम प्रतीक्षा, तेजबहादुर सुनार, तेजसिंह ठकुरी स्पर्श, दत्तप्रसाद अधिकारी, दलबहादुर दहित अञ्जान, दीपककुमार पौडेल प्रण, दीपक शर्मा, दीपक अञ्जान भण्डारी, दीपक गिरि नमस्ते, दीपक पौडेल चिन्तन, दीपा थापा उदासी प्रकृति, दीपिका राना पल्पसा, दीपेन्द्र पन्थी निर्दोषी, दीपेन्द्र पोखरेल, दीप, देवी बी.सी. दिक्षा, देवी बराल, धर्मराज न्यौपाने आयाम, ध्रुव सापकोटा अनुपम प्रतिक, धीरेन्द्र डाँगी अनुपम, धीरेन्द्र सिंह एलोन, नन्दराम बुढा, नवीन पौडेल, नरेशलाल कुसुम्या, निर्दोष जन्तु, निस्कृत्य सुवास, पवित्रा उचै, पवित्रा तिमिल्सिना पत्थर, परशुराम रिमाल निर्जन, पवन शर्मा, प्रकाश थापा अनुपम, प्रकाश विश्वकर्मा परिवर्तीत, पुष्कर कुवर, पुष्पराज तिमिल्सिना सुवास सङ्गम, पूर्णिमा अधिकारी, प्रेमप्रसाद खनाल, पि.एम. के.सी., बलसिंह ठकुरी पीडीत, बद्रिप्रसाद न्यौपाने, बामदेव ज्ञवाली गोठाले, बालाराम नेपाली, विक्रम विवश, विष्णु गिरि, विशाल बी.सी. निर्दोष, विकास शर्मा सिर्जनशील, विशाल भण्डारी, विदुर खनाल, विन्दा ज्ञवाली, विन्दु बी.सी. समानता, भक्तराज उपाध्याय अनुराग, भक्त बी.सी. अटल, भक्तिप्रसाद आचार्य निश्चल, भद्रबहादुर बी.क., भागिराथ पौडेल दुर्लभ, भावना कँडेल ए, भिमा सापकोटा, भुवन

भण्डारी निर्दोष, मनबहादुर बी.क. सल्यानी, मनिस थापा आर्जन, माधव पौडेल, मणि शर्मा, मधु खड्का, मधु पौडेल, मधुसुदन आचार्य मुस्कान, मनोज शर्मा प्रतिक, मनोजकुमार पाण्डे, महेश अधिकारी, मानिस, मुरली गोडिया, यश तिमिल्सिना श्रवण, यशु के.सी., यज्ञ खड्का गम्भीर, यज्ञ सापकोटा निश्चल, योगी विरङ्ना, युवराज खड्का, युवराज पुन घायल, रञ्जु पङ्गेनी, रमेश प्याकुरेल अञ्जान, रमेश थापा एस.अटल, रमेश तिवारी बगर, रामबहादुर भण्डारी, राकेश हरियाली कान्छा, राज कुमार कुसुम्या, राधिका भुसाल अश्रु, राजीव सापकोटा, राजु नगाल क्षेत्री विद्रोही, राजेन्द्र अधिकारी राजु, राजेश ठकुरी विकल्प, राधिका सापकोटा, राम घायल, रोशन अधिकारी रमेश, लक्ष्मीकान्त शर्मा असीम, लक्ष्मी गिरि, लक्ष्मीप्रसाद पौडेल आसामी, लालजङ्ग भण्डारी, लोकेश क्षेत्री आँचल, वासुदेव ज्ञवाली, विजय पोडेल, विनोद तिवारी, विष्णु बोहरा, वी.पी. वारले सज्जन, शालिकराम अधिकारी अविरल, शिव परियार, शेखर त्रिपाठी, श्रेष्ठ समन श्री, श्रीधर भण्डारी मायालु सङ्गीता पङ्गेनी, सञ्जु रेम्मी डेट, सन्तोष रेग्मी, सन्ध्या रिजाल, सरिता सापकोटा, सरिता स्मृति, सागर आचार्य, सुनिता खनाल, सुनिता चौधरी, सुमनकुमार ज्ञवाली, सन्देश ज्ञवाली उपेश, सुशिल चौधरी, सुशिल ज्ञवाली अविरल, सुशीला पोखरेल, सुवास पराजुली अविरल विवश, सोमश्री अनुरागी, सौगात गिरि, हरिप्रसाद देवकोटा विक्षिप्त, हरिप्रकाश भण्डारी, हरि सुवेदी, हरि रिमाल आँसु, हरि सापकोटा एकलयात्री, हेमा के.सी., होम बी.के. रोशनी, होमा उपाध्याय, ज्ञानेन्द्र पौडेल विवादित विद्रोही आदि रहेका छन् ।

२.१.१.१ पीडा अनन्त हुन्छ

बर्दिया जिल्लाको गजल प्रकाशन तथा कृति प्रकाशन दुवै दृष्टिले पहिलो गजलकारका रूपमा रहेका मधु साशुको पीडा अनन्त हुन्छ बर्दियाको पहिलो गजल कृति हो । यस कृतिमा प्रेम प्रणय र समसामयिक विषय वस्तुलाई रोचक तवरले उठाइएको छ । कर्म नै जीवनको मक्सद हुनुपर्छ भन्ने मान्यतालाई आत्मसाथ गरेको यस कृतिमा बहरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई आत्मसाथ नगरिएको छ । यसै कृतिबाट एउटा शेरः

न त म पानीमा छु न त म बगरमा छु

न त म गाउँमा छु न त म शहरमा छु ।

२.१.१.२ उस्तैउस्तै नदीका उस्तैउस्तै छालहरू

पूर्णमा साहित्य समाज, कोहलपुरद्वारा २०५९ सालमा प्रकाशित उस्तैउस्तै नदीका उस्तैउस्तै छालहरू कृतिका रचनाकारहरूमा प्रकाश गिरि निश्चल, महानन्द ढकाल र खगेन्द्र गिरि कोपिला रहेका छन् जसमा यज्ञविक्रम शाहीको भूमिका रहेको छ । बर्दियाली स्रष्टा निश्चल यस संयुक्त कृतिमा २० ओटा गजलहरू समावेश गरिएका छन् । भौतिकवादी बन्दै गएको नेपाली समाज र यसले पारेको सामाजिक, सांस्कृतिक तथा मानवीय पक्षका विविध आयामलाई के कसरी प्रभाव पारेको छ भन्ने कुरालाई मूल विषय बनाइएको यस कृतिमा प्राय गजलहरूले लोक लयलाई आत्मसाथ गरेका छन् । यसै संग्रहमा रहेको प्रकाश गिरि निश्चलको एउटा शेरः

सारा मानिस धनको पछि भाग्दै गएको देखें

बाटो बिसिएर अर्कै बाटो लाग्दै गरेको देखें ।

२.१.१.३ नजुरेको धुन

पोखाचोक-५, अर्घाखाँचीमा जन्मी गुलरिया-६, बर्दियामा बसोबास गर्दै आएका शशि मरासिनी (२०३८) को नजुरेको धुन गजलसङ्ग्रह वि.सं. २०६० सालमा दधिराम मरासिनी स्मृति प्रतिष्ठानबाट प्रकाशित भएको हो । बहदो यान्त्रिक जीवनले जीवनका विविध आयामलाई के कसरी असर पारेको छ भन्ने कुरालाई मूल चुरो बनाइएको यस कृतिमा शृङ्गारिकता, देशप्रेम, अस्थिर राजनीतिक प्रवृत्ति जस्ता कुरालाई पनि संबोधन गरिएको छ । अधिकांश गजलहरू गैर बहरमा रहेका यस कृतिको एउटा शेरः

सबैभन्दा ठुलो धन सम्पत्ति खजना रहेछ
कसैको विश्वास छैन कस्तो जमाना रहेछ ।

२.१.१.४ सपनाको सहर

पूर्णमा साहित्य समाज, कोहलपुरद्वारा २०६१ सालमा प्रकाशित गजल मृति हो सपनाको सहर । समसामयिक विषयवस्तुका साथै देशभक्तिपूर्ण भाव भूमिलाई आत्मसाथ गरिएको यस कृतिमा गरिबी, पछ्यौटेपन, रूढि परम्पराका कारण खस्कदो मानीवय र यसले यत्रतत्र पारेको प्रभावलाई इङ्गित गरिएको छ । यस कृतिमा बहरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई आत्मसाथ नगरिएता पनि अधिकांश गजलहरू लोक लयमा रहेका छन् । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

आगो निभ्दैन तनको सल्लिन्छ भनभन
निको हुन्न घाउ मनको बल्लिन्छ भनभन ।

२.१.१.५ जीवनको मुस्कान

वास्तविक नाम मिठठनलाल गुप्ता भएका प्रकाश राजापूरी आफ्ना गजलका शेरहरूमा एकता, भातृत्व, शान्तिजस्ता कुराहरू उन्नमा माहिर छन् । राजापूरीको जीवनको मुस्कान (२०६२) म.प.ग.प्र. द्वारा प्रकाशित गजलकृति हो, जसमा ६२ ओटा गजल समावेश गरिएका छन् । समाजका विविध पक्षलाई चित्रित गरिएको यस कृतिमा मानवीय भोगाइ र उसको आदर्शलाई निकै नजिकबाट चियाउने प्रयास गरिएको छ । अवधी तथा उर्दू संस्कृति, साहित्यका आत्मसाथ गरिएको यस कृतिमा अधिकांश गजलहरू लोक छन्दमा रहेका छन् । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

पहिले तिर ऋण सबै माटो र कर्तव्यको
त्यसपछि 'प्रकाश' जी अधिकारको कुरा गर ।

२.१.१.६ आँसुभिन्नको अविरल यात्रा

म.प.ग.प्र. शाखा वर्दियाद्वारा २०६३ सालमा प्रकाशित दीपक आचार्य जलनको गजलकृति हो आँसुभिन्नको अविरल यात्रा, जसमा ६० ओटा गजल र ज्ञानुवाकर पौडेलको भूमिका समावेश गरिएका छन् । बहदो यान्त्रिक जीवनले जीवनका विविध आयामलाई के कसरी असर पारेको छ भन्ने कुरालाई मूल चुरो बनाइएको यस कृतिमा शृङ्गारिकता, देशप्रेम, अस्थिर राजनीतिक प्रवृत्ति जस्ता कुरालाई पनि संबोधन गरिएको छ । अधिकांश गजलहरू गैर बहरमा रहेका यस कृतिको एउटा शेर:

यसरी लुटिएँ फगत प्यारका खातिर
अन्योल यो आफ्नै बरबादमा रुदै छु ।

२.१.१.७ वेदनाका बुँदहरू

२०६३ सालमा प्रकाशित लालु थापा प्रकाशन रहेको बी.बी. थापा भिनाजुको गजलकृति हो वेदनाका बुँदहरू, जसमा ४७ ओटा गजल समावेश गरिएका छन् । समाजका विविध पक्षलाई चित्रित गरिएको यस कृतिमा मानवीय भोगाइ र उसको आदर्शलाई निकै नजिकबाट चियाउने प्रयास गरिएको छ । गरिबी, पछ्यौटेपन, रूढि परम्पराका कारण खस्कदो मानवीय र यसले यत्रतत्र पारेको प्रभावलाई इङ्गित गरिएको छ । यस कृतिमा बहरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई आत्मसाथ नगरिएता पनि अधिकांश गजलहरू लोक लयमा रहेका छन् । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

हर्षको आडम्बरले मात्तिनु हुदैन
विपत्तिमा धैर्य गर आत्तिनु हुदैन ।

२.१.१.८ सानु

बर्दिया मैनापोखर-५ का गजलकार सुशिलराज रेग्मी घायलको संयुक्त गजलसङ्ग्रह हो सानु (२०४२) । प्रज्ञान प्रकाशन प्रा.लि.द्वारा प्रकाशित यस कृतिमा ७४ ओटा गजलहरू रहेका छन् । समाजका उज्याला अँध्यारा पक्षलाई समष्टि रूपमा प्रस्तुत गरिएको यस कृतिका अधिकांश गजलहरू लोक लयमा आधारित छन् । भौतिकवादी बन्दै गएको नेपाली समाज र यसले पारेको सामाजिक, सांस्कृतिक तथा मानवीय पक्षका विविध आयामलाई के कसरी प्रभाव पारेको छ भन्ने कुरालाई मूल विषय बनाइएको यस कृतिमा जसमा प्राय गजलहरूले लाक लयलाई आत्मसाथ गरेका छन् । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

जब दोबाटोमा छोडिन्छ 'घायल'

तब नातासँगै तोडिन्छ मुटु ।

२.१.१.९ टहटह जून

बर्दियाली नारी स्रष्टाहरू अनुपमा करारा विवश, मञ्जु पोखेल सानु, गीतासिंह ठकुरी गङ्गाको संयुक्त नारी गजलसङ्ग्रह टहटह जून वि.सं. २०६५ प्रकाशित भएको हो । बर्दिया जिल्लाको पहिलो यस संयुक्त नारी गजलसङ्ग्रहमा प्रत्येक स्रष्टाका ९/९ ओटा गजलहरू समावेश गरिएको यस सङ्ग्रहमा जम्मा ५४ ओटा गजल र खगेन्द्र गिरि कोपिलाको भूमिका रहेका छन् । नारी समवेदना र संघर्षलाई केन्द्रमा राखेर लेखिएको यस कृतिमा अधिकांश गजलहरू गैर बहरमा रहेका बहरमा रहेका छन् । यसै कृतिबाट गीतासिंह ठकुरी गङ्गाको यो शेर :

हिजो, आज, भोली पनि केहि होइन भन्दै

हास्तै गङ्गा तर्न थाल्छ मनभित्रको कथा ।

२.१.१.१० अनन्त आकाशको यात्रा

बर्दियाली लेखक द्वय सन्जीव अधिकारी अभागी कान्छो र सन्दीप अधिकारी पीडीत माइलोको संयुक्त गजलसङ्ग्रह अनन्त आकाशको यात्रा (२०६५) को प्रकाशक मध्यपश्चिमाञ्चल गजल प्रतिष्ठान रहेको छ । जसमा खगेन्द्र गिरि कोपिलाको भूमिका रहेको छ । राजनीतिक आर्थिक तथा सामाजिक रूढि प्रवृत्तिलाई कलात्मक शैलीमा अभिव्यक्त यस कृतिमा शृङ्गारिकता, देशप्रेम, अस्थिर राजनीतिक प्रवृत्ति जस्ता कुरालाई पनि संबोधन गरिएको छ । यस कृतिमा बहरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई आत्मसाथ नगरिएको छ । यसै कृतिबाट एउटा शेर:

हिमालको सेतो हिउँ तल्किएको हेर्न पाऊँ

सूर्य, चन्द्र भण्डा हाम्रो भल्किएको हेर्न पाऊँ ।

२.१.१.११ स्मित

बरन्जा-१, म्याग्दीमा जन्मिएर मगरागाडी-१ बर्दियामा बसोबास गर्दै आएकी सुमित गिरि स्मितको गजलसङ्ग्रह स्मित (२०६६), जसमा ५२ गजल र खगेन्द्र गिरि कोपिलाको भूमिका रहेका छन् । नारी समवेदना र संघर्षलाई केन्द्रमा राखेर लेखिएको यस कृतिमा स्खलित हुदै गइरहेको मानवीय समवेदना र यसले पारेको प्रभावलाई प्रतिविम्बित गरिएको छ । प्राय गजलहरूले बहरको सैद्धान्तिक पक्षलाई आत्मसाथ नगरिएको यस कृतिबाट एउटा शेर :

सधैँ प्रश्न खडा हुन्छ नारीमाथी किन

नियम, कानुन कडा हुन्छन् नारीमाथी किन ?

२.१.१.१२ आँसुको अनुवाद :

वि.सं. २०६८ मा प्रकाशित अनुपमा करारा विवशको गजलसङ्ग्रह आँसुको अनुवाद मा ७४ ओटा गजलहरू समावेश यस कृतिमा खगेन्द्र गिरि कोपिलाको भूमिका रहेको छ । समाजका विविध पक्षलाई चित्रित गरिएको यस कृतिमा मानवीय भोगाइ र उसको आदर्शलाई निकै नजिकबाट चियाउने प्रयास गरिएको छ । गरिबी, पछ्यौटेपन, रूढि परम्पराका कारण खस्कदो मानवीय र यसले

यत्रतत्र पारेको प्रभावलाई इङ्गित गरिएको छ, अधिकांश गजलहरू लोक लयमा रहेका छन् । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

कोही सबै चिज भएर अधुरा हुन्छन्
कोही-केही नभएर पनि पूरा हुन्छन् ।

२.२ बर्दिया जिल्लाका गजल प्रधान पत्रिकाहरू:

२.२.१ गजलमञ्जरी

मध्यपश्चिमाञ्चल गजल प्रतिष्ठान शाखा बर्दियाको स्थापना सँगसँगै बर्दियाली गजलमा नयाँ किसिमको लहरको सिर्जना हुन थाल्यो । जसको प्रमाण बर्दिया जिल्लाकै पहिलो गजलप्रधान पत्रिकाको प्रकाशन पनि एक हो । म.प.ग.प्र. शाखा बर्दियाको स्थापना र गजलमञ्जरीको प्रकाशन (२०६३) सँगै भएको हो । यस पत्रिकाले गजल र गजल सम्बद्ध विविध मुद्दा उठाई गजलको गुणात्मक पक्षलाई जोड दिएको देखिन्छ । यसै पत्रिकाबाट पर्वत शर्मा/ढकालको एउटा शेर :

समयभन्दा अगाडि आगो बोकेर उज्यालो ल्याउन
हामीले पनि जलाएका थ्यौं तिम्ले जस्तै घर हिजो ।

२.२.२ सपना

मध्यपश्चिमाञ्चल गजल प्रतिष्ठान शाखा बर्दियाको प्रकाशन तथा दीपक आचार्य जलनको प्रधानसम्पादकत्वमा प्रकाशित हस्तलिखित हवाई पत्रिका हो सपना, जसमा विभिन्न उदयमान तथा स्थापित गजलकारहरूका गजलहरू, गजल सम्बन्धी सामग्रीहरू समावेश हुन्थे । दुई अङ्क प्रकाशन पश्चात् सपनाको प्रकाशन स्थगित भएको छ । यसै पत्रिकाबाट बामदेव ज्ञवाली गोठालोको एउटा शेर :

प्रतिस्पर्धा त बाहिरी शत्रुसँग हुनु पर्ने हो
आफ्नो देशभित्र मेरो जित तेरो हार किन ?

२.२.३ गजलगङ्गा

मध्यपश्चिमाञ्चल गजल प्रतिष्ठान उपशाखा मगरागाडी बर्दियाको स्थापना वि.सं. २०६४ सालमा अमृत ढकाल निर्जनको नेतृत्वमा भएको र यसै संस्थाको मुखपत्रको रूपमा गजलगङ्गा पत्रिकाको प्रकाशन (२०६५ बाट) हुँदै आइरहेको छ । अर्धवार्षिक रूपमा निरन्तर प्रकाशन हुँदै आएको यस गजल प्रधान पत्रिका स्थापित तथा नवसर्जकहरूको साभा चौतारीको रूपमा रहेको छ । गजललाई बहसको विषय बनाइरहने यसै पत्रिकाबाट मानबहादुर खड्काको एउटा शेर :

नसुनाऊ तिम्रो इतिहास
भोगेर सबैले बिताएका छन् ।

२.२.४ गजलउद्धान

मध्यपश्चिमाञ्चल गजल प्रतिष्ठान उपशाखा नेउलापुर बर्दियाको स्थापना वि.सं. २०६८ मा विद्या निर्दोष पहाडीको नेतृत्वमा भएको देखिन्छ । यस संस्थाले आफ्नो प्रकाशनको रूपमा गजलउद्धान अर्धवार्षिक गजलप्रधान पत्रिकाको प्रकाशन गर्दै आइरहेको छ । यसै पत्रिकाबाट नन्दराम बुढा विशालको एउटा शेर :

उही ढुङ्गे युग खोज्दै छै, तिमी
समाजमा मानवता छैन आनभोलि ।

२.२.५ साहित्य गजल सरोवर

शान्ति एकता क्लब, सत्घरुवा बर्दियाले जेटकिङ्ग कम्प्युटर, जागरण एफ.एम. र बेसको सहयोगार्थ प्रकाशित साहित्य गजल सरोवर द्वैमासिक गजल प्रधान पत्रिका (पहिलो अङ्क २०६७

भाद्र-असोज) प्रकाशन भएको देखिन्छ । पुष्पराज तिमिल्सिना सुवास सङ्गम र नमराज खनाल नवदितको नेतृत्वमा यसको प्रकाशन भएको हो । यसै पत्रिकाबाट निर्जल आकाशको एउटा शेर :

सारा मिली निर्जल लाई कात्रोले ढाकी दिँदा
आफ्नै लास काँधमाथि उठाएर बाँचें ।

२.३ बर्दियाको गजलसँग सम्बद्ध सस्थाहरू :

२.३.१ महेन्द्र बज्म-ए-अदब

२०२५ सालमा फारुक प्रकाश राजापुरी लगायतले स्थापना गरेको यस संस्थाले उर्दू गजल गोष्ठी र समस्या पूर्ति लेखनलाई अगाडि बढाएको देखिन्छ । यस संस्था बर्दिया जिल्लाको गजलको उन्नयनका लागि कोशेढुङ्गा सावित भएको मान्न सकिन्छ ।

२.३.२ मध्यपश्चिम गजल प्रतिष्ठान शाखा बर्दिया

वि.स. २०६३ मा दीपक अचार्य जलनको अध्यक्षतामा स्थापित यस संस्थाले गजलमञ्जरी, सपना गजल प्रधान पत्रिका प्रकाशन गर्दै आएको छ । यस संस्थाका अन्य महत्वपूर्ण व्यक्तिहरूमा अन्जान स्नेहा, मन्जु पोखरेल सानु, डम्मर बी. सी. आदि रहेका छन् । यस संस्थाले गजलसँग सम्बद्ध विविध क्रियाकलाप गर्दै आएको पाइन्छ ।

२.१.३.३ मध्यपश्चिम गजल प्रतिष्ठान उपशाखा मगरागाडी बर्दिया

वि.स. २०६४ मा अमृत ढकाल निर्जनको अध्यक्षतामा स्थापित यस संस्थाले गजलगङ्गा गजल प्रधान पत्रिका प्रकाशन गर्दै आएको छ । यस संस्थाका अन्य महत्वपूर्ण व्यक्तिहरूमा डम्मर बी. सी., दत्त प्रसाद अधिकारी, सुमित गिरि स्मित, पर्वत शर्मा/ढकाल आदि रहेका छन् । यस संस्थाले गजलसँग सम्बद्ध विविध क्रियाकलाप गर्दै आएको पाइन्छ ।

उपर्युक्त संस्थाका अतिरिक्त यस जिल्लाका बर्दियाली साहित्य समाज, नयाँ मुलुक साहित्य समाज, मध्यपश्चिम गजल प्रतिष्ठान उपशाखा नेउलापुर बर्दिया आदि संस्थाले बर्दिया जिल्लाको गजलको विकासमा महत्वपूर्ण योगदान दिएका छन् ।

२.२ बाँकेका गजलको सर्वेक्षण

२.२.१ बाँकेका गजलकारहरू र तिनका गजलकृति :

अम्बिका सिंह पत्थर, अब्दुल लतिफ शौक , आकृति शर्मा आचार्य शरु , आरती अनु स्मृती , इन्द्र भण्डारी , इदिस सायल, एम. चौरासिया ,ओम प्रकाश पुन ज्वाला, ओविराज आचार्य , कपिल अञ्जान, कमला रेग्मी , किरण आचार्य , कृष्ण गिरी मधुवन, केशवराज शाही निमेष , खगेन्द्र गिरि कोपिला , महानन्द ढकाल, टंक भट्टराई , भलकजी विकल्प, तिरशे के.सी. शीतल शून्य , नयन शाही , नवराज भट्ट , नादिर शर्मा , नारायण प्रसाद गैरे , निर्मला शर्मा निरु, पुष्कर प्रयास, प्राजिब तुलाचन, फत्ते ब. सिंह , बेगम थापा निश्चल , भवानी सन्ध्या , भूमी भण्डारी , मणि आर्याल , महानन्द ढकाल, माया खड्का, युगज्योति क्रियाशिल, राजन रुपाखेती , रामचन्द्र आचार्य ,रामचन्द्र आर.सी., ऋचा लुइटेल्, रुपा कुसुम , लिलप्रकाश चन्द, लेक प्रसाद प्याकुरेल, बसन्त खनाल, सजल वाग्ले, सन्तोषी विष्ट , सप्रिय विष्ट बुद्धिमान , सरोज शार्दुल, सृजन लम्साल , सिराज खान, सुमित्रा न्यौपाने , हरि तिमिल्सना हिरा ब. खत्री, ज्ञानेन्द्र आचार्य , शान्ति अधिकारी, के.जी. बबाली , खगेन्द्र मल्ल बाबु , जीवन योगी , टीका सुन्दर शर्मा , निशा पौडेल, मन बहादुर

वि.क. सल्यानी , ललिता ढकाल, जमिल अहमद हासमी ,प्रदीप भट्टराई, हुकुम ठिमाह धङ्कन, सुमित्रा वली उल्फन, कमल विस्थापित, प्रवेग शाह आमोद, बासुदेव रेग्मी , आदिल फारुकी , देबेन्द्र आचार्य , हेम प्रकाश मन्जिल, मो. अमिल अयाली , श्रवण खनाल, भरत विष्ट बालकुमार शर्मा, अनवर अली अनपवर, शहजाद फारुकी, अब्दुल बादी, कौशर नेपाली , मो. नसिम, असफाक संघर्ष , सच्चिदानन्द चौबे आदि रहेका छन् ।

२.२.१.१ खण्डित आत्मा :

६० ओटा गजल समावेस प्रमोद प्रधानको भूमिका रहेको महानन्द ढकालको खण्डित आत्मा गजलकृति २०५८ सालमा प्रकाशित भएको हो । यस कृतिमा प्रेम प्रणय र समसामयिक विषय वस्तुलाई रोचक तवरले उठाइएको छ । मानवीय सम्बन्धका जटिलता र त्यसले पार्ने प्रभावलाई नियालिएको छ । गरिबी, पछ्यौटेपन, रूढि परम्पराका कारण खस्कदो मानवीय र यसले यत्रतत्र पारेको प्रभावलाई इङ्गित गरिएको छ, अधिकांश गजलहरू लोक लयमा रहेका छन् । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

आँसु किन नभरोस् त मुटु टुक्रा भएपछि
मनमा पीर पर्ने रै'छ आफ्नो भन्ने गए पछि ।

२.२.१.२ उस्तै उस्तै नदिका उस्तै उस्तै छालहरू :

पुर्णिमा साहित्य परिवार प्रकाशक तथा यज्ञविक्रम शाहीको भूमिका समाहित खगेन्द्र गिरि कोपिला , महानन्द ढकाल र प्रकाश गिरि निश्चल (बर्दिया)का २०/२० वटा गजल समेटिएको २०५९ सालमा प्रकाशित गजलकृति हो । भौतिकवादी बन्दै गएको नेपाली समाज र यसले पारेको सामाजिक, सांस्कृतिक तथा मानवीय पक्षका विविध आयामलाई के कसरी प्रभाव पारेको छ भन्ने कुरालाई मूल विषय बनाइएको छ । समाजका विविध पक्षलाई चित्रित गरिएको यस कृतिमा मानवीय भोगाइ र उसको आदर्शलाई निकै नजिकबाट चियाउने प्रयास गरिएको छ । यस कृतिमा बहरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई आत्मसाथ नगरिएता पनि अधिकांश गजलहरू लोक लयमा रहेका छन् । यसै संग्रहमा रहेको महानन्द ढकालको एउटा शेर:

मिलनसँगै बिछोडको पहर मेरो साथी बन्यो
दुनियाले घृणा गर्ने जहर मेरो साथी बन्यो ।

२.२.१.३ व्यग्र चाँदनी :

सुदुर पश्चिम गजल मञ्च धनगढी प्रकाशक तथा ज्ञानुवाकर पौडेलको भूमिका रहेको ६६ गजल समावेश गरिएको खगेन्द्र गिरि कोपिलाको २०६१ सालमा प्रकाशित गजलकृति हो व्यग्र चाँदनी । बहदो यान्त्रिक जीवनले जीवनका विविध आयामलाई के कसरी असर पारेको छ भन्ने कुरालाई मूल चुरो बनाइएको यस कृतिमा अधिकांश गजलहरू गैर बहरमा रहेका छन् । यसै कृतिको एउटा शेर:

अरुकै घरमा फूलून सयपत्री फूलहरू सधैं
मलाई के को इर्ष्या अनि के को डाहा ए जिन्दगी

२.२.१.४ एउटा अर्को आकाश :

२०६१ सालमा प्रकाशित १०५ ओटा गजल समावेस भएको ज्ञानुवाकर पौडेलको भूमिका भएको नारायण प्रसाद गैरे सुमित्रको गजलकृति हो एउटा अर्को आकाश । राजनीतिक आर्थिक तथा सामाजिक रूढि प्रवृत्तिलाई कलात्मक शैलीमा अभिव्यक्त यस कृतिमा स्वलित हुदै गइरहेको मानवीय

समवेदना र यसले पारेको प्रभावलाई प्रतिविम्बित गरिएको छ । यस कृतिका गजलहरूमा प्राय भ्याउरे छन्द प्रयोग गरिएको छ । एउटा शेर :

हुरी आउँछ मेरै घरको छानो उडाउँछ
बाढि आउँछ मेरै खेतको माटो बगाउँछ

२.२.१.५ अव्यक्त प्रत्याशा

म.प.ग.प्र. प्रकाशक तथा ६० ओटा गजल समावेश गरिएको २०६३ सालमा प्रकाशित महानन्द ढकालको गजलकृति हो **अव्यक्त प्रत्याशा** । बहदो यान्त्रिक जीवनले जीवनका विविध आयामलाई के कसरी असर पारेको छ भन्ने कुरालाई मूल चुरो बनाइएको यस कृतिमा शृङ्गारिकता, देशप्रेम, अस्थिर राजनीतिक प्रवृत्ति जस्ता कुरालाई पनि संबोधन गरिएको छ । समाजका विविध पक्षलाई चित्रित गरिएको यस कृतिमा मानवीय भोगाइ र उसको आदर्शलाई निकै नजिकबाट चियाउने प्रयास गरिएको छ । यस कृतिमा अधिकांश गजलहरू गैर बहरमा रहेका यस कृतिको एउटा शेर:

थोपा थोपा सँगालेको रगत देशका लागि
बलि बनी चढ्न सक्छु फगत देशका लागि ।

२.२.१.६ स्वप्न लोक

२०६३ सालमा प्रकाशित म.प.ग.प्र. प्रकाशक रहेको १२६ वटा गजल समावेश गरिएको खगेन्द्र गिरी कोपिलाको भूमिका रहेको नारायण प्रसाद गैरे सुमित्रको गजलकृति हो **स्वप्नलोक** । राजनीतिक आर्थिक तथा सामाजिक रूढि प्रवृत्तिलाई कलात्मक शैलीमा अभिव्यक्त यस कृतिमा शृङ्गारिकता, देशप्रेम, समसामयिक प्रवृत्ति जस्ता कुरालाई पनि संबोधन गरिएको छ । यस कृतिमा बहरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई आत्मसाथ नगरिएको छ । यसै कृतिबाट एउटा शेर:

पुर्खा जस्तै तिमी पनि वीर हुनु पर्छ
सगरमाथा जस्तै तिम्रो शिर हुनुपर्छ ।

२.२.१.७ सजल

म.प.ग.प्र. प्रकाशक तथा राजेन्द्र थापाको भूमिका रहेको ५६ ओटा गजल समावेश गरिएको प्रेम प्रकाश मल्ल महेन्द्र मधुकरको २०६४ सालमा प्रकाशित गजलकृति हो **सजल** । मान्छे आफ्नै महत्वकांक्षाको भारीले थिचिएर जीवनलाई असहज गन्तव्यतर्फ डोराउँदै छ भन्ने कुरालाई मुख्य रूपमा उठाइएको छ । आञ्चलिक भाषिकाको प्रयोग गरिएको यस कृतिका प्राय गजलहरू भ्याउरे छन्दमा रहेका छन् । यसै कृतिको एउटा शेर :

पीडाहरूका कष्टहरूका ती अग्ला अग्ला चुचुराहरू
चढीकन हेरेपछि थाहा हुन्छ नचढ्दा सम्म के थाहा ?

२.२.१.८ अलिअलि मुर्छना अलिअलि होस

मध्य पश्चिमका स्रष्टा समाजद्वारा प्रकाशित ज्ञानुवाकर पौडेलको भूमिका रहेको ५७ वटा गजल समावेश गरिएको भोजराज शर्मा नादिरको २०६५ सालमा प्रकाशित गजलकृति हो **अलिअलि मुर्छना अलिअलि होस** । जीवनका अँध्यारा पाटालाई अलि बढी नियालिएको छ । राजनीतिक आर्थिक तथा सामाजिक रूढि प्रवृत्तिलाई कलात्मक शैलीमा अभिव्यक्त यस कृतिमा शृङ्गारिकता, देशप्रेम, समसामयिक प्रवृत्ति जस्ता कुरालाई पनि संबोधन गरिएको छ । यस कृतिमा बहरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई आत्मसाथ नगरिएको छ । यसै कृतिबाट एउटा शेर:

पखेटा मात्र लिइ के गर्थे
यो उन्मुक्त उड्ने आकाश हजुरकै ।

२.२.१.९ टहटह जून

म.प.ग.प्र. प्रकाशक तथा खगेन्द्र गिरि कोपिलाको भूमिका रहेको रूपा कुसुम, संतोषी विष्ट को ९/९ ओटा गजल समावेस सयुक्त गजलकृति **टहटह जून** २०६५ सालमा प्रकाशित भएको हो । नारी समवेदना र संघर्षलाई केन्द्रमा राखेर लेखिएको यस कृतिमा स्वलित हुँदै गइरहेको मानवीय समवेदना र यसले पारेको प्रभावलाई प्रतिविम्बित गरिएको छ । प्राय गजलहरूले बहरको सैद्धान्तिक पक्षलाई आत्मसाथ नगरिएको यस कृतिबाट रूपा कुसुमको एउटा शेर :

कनिका पनि हुन सक्छ हीरा पनि हुन सक्छ
मायामा दिने उपहार जस्तो पनि हुन सक्छ ।

२.२.१.१० छरिएका फूलहरू

म.प.ग.प्र. द्वारा २०६५ सालमा प्रकाशित निर्मला शर्मा निरु र अम्बिका सिंह पत्थरको सयुक्त गजलकृति हो **छरिएका फूलहरू** । समाजका विविध पक्षलाई चित्रित गरिएको यस कृतिमा मानवीय भोगाइ र उसको आदर्शलाई निकै नजिकबाट चियाउने प्रयास गरिएको छ । गरिबी, पछ्यौटेपन, रूढि परम्पराका कारण खस्कदो मानवीय र यसले यत्रतत्र पारेको प्रभावलाई इङ्गित गरिएको छ । अधिकांश गजलहरू लोक लयमा रहेका छन् । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

मनका पीडा लुकाएर बाँच्ने कतिसम्म
कोमल मुटु दुखाएर बाँच्ने कतिसम्म ।

२.२.१.११ कशिश

म.प.ग.प्र. शाखा बाँकेबाट २०६६ सालमा प्रकाशित अशफाक संघर्ष ताविशको उर्दू भाषामा लेखिएका ५६ वटा गजलको कृति **कशिश** । राजनीतिक आर्थिक तथा सामाजिक रूढि प्रवृत्तिलाई कलात्मक शैलीमा अभिव्यक्त भएको छ । कर्म नै जीवनको मक्सद हुनुपर्छ भन्ने मान्यतालाई आत्मसाथ गरेको यस कृतिका गजलहरूमा प्राय मुदारिक मुसम्मन सालिम बहरको प्रयोग गरिएको छ । एउटा शेर :

जबसे ओ जिन्दगी से मेरे दुर हो गये
सच पुछिये जहाँ मे वो मसहुर हो गये ।

२.२.१.१२ भाव थरिथरि

२०६६ सालमा प्रकाशित ८० वटा गजल समावेश गरिएको ज्ञानुवाकर पौडेलको मन्तव्य रहेको डा. कृष्णजंग राणाको गजलकृति हो **भाव थरिथरि** । राजनीतिक आर्थिक तथा सामाजिक रूढि प्रवृत्तिलाई कलात्मक शैलीमा अभिव्यक्त यस कृतिमा शृङ्गारिकता, देशप्रेम, अस्थिर राजनीतिक प्रवृत्ति जस्ता कुरालाई पनि संबोधन गरिएको छ । जीवनका अँध्यारा पाटालाई अलि बढी नियालिएको छ । प्राय गजलहरूले बहरको सैद्धान्तिक पक्षलाई आत्मसाथ नगरिएको यस कृतिबाट एउटा शेर :

सधैं नै बेहिसाब पिउनेको
जिन्दगीको भुकाव के होला ?

२.२.१.१३ मायाको सँगालो

८० ओटा गजल समावेश गरिएको २०६६ सालमा प्रकाशित डा. कृष्णजंग राणाको गजलकृति हो **मायाको सँगालो** । शृङ्गारिक भाव भूमिलाई आत्मसाथ गरिएको छ । यस कृतिका अधिकांश गजलहरू लोक लयमा रहेका छन् । बहदो यान्त्रिक जीवनले जीवनका विविध आयामलाई

के कसरी असर पारेको छ भन्ने कुरालाई मूल चुरो बनाइएको यस कृतिमा शृङ्गारिकता, देशप्रेम, अस्थिर राजनीतिक प्रवृत्ति जस्ता कुरालाई पनि संबोधन गरिएको छ । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

स्वार्थी मनले मात्रै हेरे संसार यो उल्टो लाग्ला

राम्रो मनले हेर्यो भने उल्टो पनि सुल्टो लाग्ला ।

२.२.१.१४. महकते जख्म

म.प.ग.प्र. द्वारा २०६८ सालमा प्रकाशित ३८ वटा उर्दू र २४ वटा नेपाली गजल रहेको अब्दुल लतिफ शौकको गजलकृति हो **महकते जख्म** । समाजका विविध पक्षलाई चित्रित गरिएको यस कृतिमा मानवीय भोगाइ र उसको आदर्शलाई निकै नजिकबाट चियाउने प्रयास गरिएको छ । जसमा प्राय बजरे मुतकारिव मुसमन सालिम बहरको प्रयोग गरिएको छ । यसै संग्रहमा रहेको एउटा शेर :

वो कहतैं हैं भरने मे हम तुम नहाएँ

चलो आग पानी मे मिलकर लगाएँ ।

२.२.१.१५ शीतल छहारी

भेरी साहित्य समाजद्वारा २०६८ सालमा प्रकाशित ८८ वटा गजल समावेश गरिएको रामचन्द्र आर्चायको गजलकृति हो **शीतल छहारी** । देशभक्ति पूर्ण भाव भूमिलाई आत्मसाथ गरिएको यस कृतिमा अधिकांश गजलहरू लोक लयमा रहेका छन् । राजनीतिक आर्थिक तथा सामाजिक रूढि प्रवृत्तिलाई कलात्मक शैलीमा अभिव्यक्त यस कृतिमा शृङ्गारिकता, देशप्रेम, समसामयिक प्रवृत्ति जस्ता कुरालाई पनि संबोधन गरिएको छ । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

पुर्खाको शान गौरव बन्धक बनाउँदै छु

काला कथा अनेकौं मात्रै म छापिरहेको छु ।

२.२.१.१६ सोज-ए-दिल

भेरी साहित्य समाज द्वारा २०६९ सालमा प्रकाशित मो. अमिन खयालीको भूमिका रहेको मो. मुस्तफा कुरैशीको गजल हो **सोज-ए-दिल** । समाजका विविध पक्षलाई चित्रित गरिएको यस कृतिमा मानवीय भोगाइ र उसको आदर्शलाई निकै नजिकबाट चियाउने प्रयास गरिएको छ । कर्म नै जीवनको मक्सद हुनुपर्छ भन्ने मान्यतालाई आत्मसाथ गरेकोजसमा प्राय बजरे मुतकारिव मुसमन सालिम बहरको प्रयोग गरिएको छ । यसै संग्रहमा रहेको एउटा शेर :

बक्त क्या मोड ले ले किसे क्या पता

खुस न होना अभि इब्तिदा देख कर ।

२.२.१.१७ तस्बिर

पूर्णमा साहित्य प्रतिष्ठान द्वारा २०७१ सालमा प्रकाशित ज्ञानुवाकर पौडेलको भूमिकारहेको कपिल अञ्जानको गजलकृति हो **तस्बिर** । शृङ्गारिक भाव भूमिलाई आत्मसाथ गरिएको यस कृतिमा राजनीतिक आर्थिक तथा सामाजिक रूढि प्रवृत्तिलाई कलात्मक शैलीमा अभिव्यक्त यस कृतिमा गरिबी, पछ्यौटेपन, रूढि परम्पराका कारण खस्कदो मानीवय र यसले यत्रतत्र पारेको प्रभावलाई इडिगत गरिएको छ । यस कृतिमा बहरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई आत्मसाथ नगरिएको छ । यसै कृतिबाट एउटा शेर:

पत्थरमा ठोकूँ या पत्थरले ठोकूँ

अन्जानको तक्दीर स्थिर राखिदियो ।

२.२.२ बाँकेको गजलसंग सम्बद्ध संस्थाहरू :

२.२.२.१ बज्म-ए-अदब

२०१४ सालमा फारुक अहमद आरिफ लगायतले स्थापना गरेको यस संस्थाले उर्दू गजल गोष्ठी र समस्या पूर्ति लेखनलाई अगाडि बढाएको देखिन्छ । यस संस्था बाँके जिल्लाको गजलको उन्नयनका लागि कोशेढुङ्गा सावित भएको मान्न सकिन्छ ।

२.२.२.२ गुलजार -ए-अदब

वि.स. २०३३ सालमा यस संस्थाका संस्थापक गुलाम बारिस थिए भने अध्यक्ष अब्दुल लतिफ शौक । यस संस्थाले विभिन्न समयका मुसायरा आयोजना गर्नुका साथै गजल सम्बन्धी विविध गतिविधि गर्दै आएको छ ।

२.२.२.३ मध्यपश्चिमाञ्चल गजल प्रतिष्ठान

वि.स. २०६२ सालमा अब्दुल लतिफ शौकको अध्यक्षता र खगेन्द्र गिरि कोपिलाको सक्रियतामा स्थापित यस संस्थाले समगै मध्यपश्चिमी गजलमा नयाँ गोरेटो कोर्ने कार्य गरेको पाइन्छ । यस संस्थाका विभिन्न जिल्लाहरूमा शाखा तथा उपशाखाहरू गठन भई क्रियाशील छन् भने पुस्तक प्रकाशन तथा गजल सम्बद्ध विविध गतिविधिहरू यस संस्थाले गर्दै आएको छ ।

२.२.२.४ मध्यपश्चिम गजल प्रतिष्ठान शाखा बाँके

वि.स. २०६३ मा कृष्ण गिरी मधुवनको अध्यक्षतामा स्थापित यस संस्थाले गजल सम्बद्ध क्रियाकलाप गर्दै आएको पाइन्छ ।

उपर्युक्त संस्थाका अतिरिक्त यस जिल्लाका मध्यपश्चिमका स्रष्टा समाज भेरी साहित्य समाज , अभियान समूह आदि संस्थाले बाँके जिल्लाको गजलको विकासमा महत्वपूर्ण योगदान दिएका छन् ।

२.३ सुर्खेतका गजलको सर्वेक्षण

२.३.१ सुर्खेत जिल्लाका गजलकारहरू र तिनका गजलकृति

अभिषेक दानी , अमर बलामी असिम, अर्जुन भण्डारी कुण्ठित , अर्जुन शाही प्रभात , इन्द्रा चपाई , विवश रोका, उत्तम शर्मा अनुराग, उषा पुनमगर उदासी, ओम प्रकाश बी.सी., कमल न्यौपाने विवश , कमल राना समिर , कमल सुनार सारथी , कर्ण ब. बोहोरा , कल्पना कुमारी नेपाली , कविता आर.सी., कृष्ण अधिकारी किसन, कृष्ण घायल, के.बी. ओभेल, खगेन्द्र घोडासैनी , गणेश कञ्चन भारती, गणेश गौतम, गिताकुमारी न्यौपाने, जनक सापकोटा, टीका चपाई, टेकेन्द्र अज्ञात, टोप ब. बी.सी. मौसम, दिपा सुनामी आँसु, देविराम अधिकारी, धर्मराज जोशी अन्जान, नविन सागर उपाध्याय, निशा सुवेदी, प्रकाश विवश खाँड, पुष्पकमल आर्चाय, पुष्प शर्मा, बालकृष्ण रेग्मी , भरत ढकाल सागर, भरत रोदन साउद, मायाराम कडैल, मिमा एल्जी, युद्धविक्रम विवश, युवराज संगम, रत्न ब. बुढा , रमेश चन्द्र ठकुरी, राजु बी.सी., द राजेश विश्वकर्मा, राम प्र. पौडेल मुस्कान, रोशनी कोइराला, लक्ष्मी कञ्चन अधीकारी, वासुदेव गौतम आश्रित, वासुदेव चपागाई, विकास ठाडा मगर, विष्णु बेसाहारा, विष्णु ज्ञवाली, विरङ्गना योगी, शान्ति गिरी सानु, शोभा शर्मा, संतोष शर्मा संतोषी, सरोज शर्मा, सुरेन्द्र न्यौपाने आँसु, सुरेश शाही क्षिजित, सुवर्ण दाहाल संकल्प, हरि प्रसाद उपाध्याय, हरिलाल महतरा, हेमन्त रिजाल सुदामा, प्रदिप बस्नेत मोक्ष, गोपी एस.टी., निशान्त बराल, योगेन्द्र हमाल, लक्ष्मी कञ्चन आचार्य, रत्न ब. बुढा, एलिना बगाले मगर

शक्तिजा, प्रकाश संगम, लोक ब. टलामी अर्पण आँसु, इन्द्र लम्साल, प्रतिमा थापा, रेखा खत्री, विष्णु महतारा, महेश कुमार पुरी, यामलाल गौतम, यामु सहयात्री रामसागर प्यासी, निमा गुरुड, संगम श्री, यमुना भण्डारी, मौसम जी भण्डारी, धिरेन थापा अनुपम प्रतीक, कृष्ण विरही जलन, पहल असिम थापा, विष्णु विवेक आदि रहेका छन् ।

२.३.१.१ आँसु

वि.स. २०६३ सालमा स्वयम् प्रकाशक रही ३९ वटा गजल समावेश गरि सुरेन्द्र न्यौपाने आँसुले सुर्खेत जिल्लाकै पहिलो गजलकृति **आँसु** प्रकाशन गरेको देखिन्छ । शृङ्गारिक भाव भूमिलाई आत्मसाथ गरिएको यस कृतिमा राजनीतिक आर्थिक तथा सामाजिक रूढि प्रवृत्तिलाई कलात्मक शैलीमा अभिव्यक्त यस कृतिमा गरिबी, पछ्यौटेपन, रूढि परम्पराका कारण खस्कदो मानीवय र यसले यत्रतत्र पारेको प्रभावलाई इङ्गित गरिएको छ । यस कृतिमा बहरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई आत्मसाथ नगरिएको छ । यसै कृतिबाट एउटा शेरः

मैले दिएका सौगात भए बिस्कुन सुकाएर राख
आँखा गड्ढा पराइको यौवन लुकाएर राख ।

२.३.१.२ कोशेढुङ्गा

म.प.ग.प्र. द्वारा २०६३ सालमा प्रकाशित खगेन्द्र गिरि कोपिलाको भूमिका रहेको अर्जुन भण्डारी कुण्ठित को गजलकृति हो **कोशेढुङ्गा** । समाजका विविध पक्षलाई चित्रित गरिएको यस कृतिमा मानवीय भोगाइ र उसको आदर्शलाई निकै नजिकबाट चियाउने प्रयास गरिएको छ । गरिबी, पछ्यौटेपन, रूढि परम्पराका कारण खस्कदो मानवीय र यसले यत्रतत्र पारेको प्रभावलाई इङ्गित गरिएको छ अधिकांश गजलहरू लोक लयमा रहेका छन् । यसै कृतिबाट एउटा शेरः

ज्ञान,इमान,स्वाभिमान धर्म नबिर्स भाइ
अज्ञान र अभिमान कर्म नबिर्स भाइ ।

२.३.१.३ टहटह जून

म.प.ग.प्र.द्वारा २०६५ सालमा प्रकाशित खगेन्द्र गिरि कोपिलाको भूमिका रहेको दिपा सुनामी दिपको संयुक्त गजलकृति हो **टहटह जून** । नारी समवेदना र संघर्षलाई केन्द्रमा राखेर लेखिएको यस कृतिमा स्खलित हुँदै गइरहेको मानवीय समवेदना र यसले पारेको प्रभावलाई प्रतिविम्बित गरिएको छ । प्राय गजलहरूले बहरको सैद्धान्तिक पक्षलाई आत्मसाथ नगरिएको यस कृतिबाट दिपा सुनामी दिपको यो शेरः

फलेको वृक्ष हेर नभुकेको कहाँ छ र
सक्छौ भने फलजस्तो फलेर देखाऊ ।

२.३.१.४ छातीभिन्न ज्वालामुखी

म.प.ग.प्र. शाखा सुर्खेतद्वारा २०६५ सालमा प्रकाशित खगेन्द्र गिरि कोपिलाको भूमिका रहेको ५६ वटा गजल समावेश गरिएको रमेश चन्द्र कुसुमको गजलकृति हो **छातीभिन्न ज्वालामुखी** । शृङ्गारिक तथा समसामयिक विषय बस्तुका साथै देशभक्तिपूर्ण भाव भूमिलाई आत्मसाथ गरिएको छ । मार्क्सवादी दृष्टिबाट जीवनका विविध कोणलाई नियालिइएको यस कृतिको अधिकांश गजलहरू लोक लयमा रहेका छन् । यसै कृतिबाट एउटा शेरः

ढकमक्क फुलेका गुराँसका डाली सम्भैं
समथर परेका खेतका तिनै आली सम्भैं

२.३.१.५ युद्धका गजलहरू

२०६६ सालमा ४२ वटा गजल समावेश गरी युद्धविक्रम शाही विवशले प्रकाशन गरेको कृति हो युद्धका गजलहरू । बढ्दो यान्त्रिक जीवनले जीवनका विविध आयामलाई के कसरी असर पारेको छ भन्ने कुरालाई मूल चुरो बनाइएको यस कृतिमा शृङ्गारिकता, देशप्रेम, अस्थिर राजनीतिक प्रवृत्ति जस्ता कुरालाई पनि संबोधन गरिएको छ । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

सुरु हुन्छ शून्यबाट सय पूरा हुन
कटेरा भुपडी नभए कहाँ महल हुन्छ !

२.३.१.६ माया

पञ्चपुरी साहित्य समाज गुटूद्वारा सुर्खेतद्वारा २०६७ सालमा प्रकाशित ऋषि शर्मा सुदामाको भूमिका रहेको दुर्गा माया मन्दिरको गजलकृति हो माया । नारी समवेदना र संघर्षलाई केन्द्रमा राखेर लेखिएको यस कृतिमा स्वखलित हुँदै गइरहेको मानवीय समवेदना र यसले पारेको प्रभावलाई प्रतिविम्बित गरिएको छ । प्राय गजलहरूले बहरको सैद्धान्तिक पक्षलाई आत्मसाथ नगरिएको यसै कृतिबाट एउटा शेर :

नेपाली छोरी हुँ म नेपाल मै रन्छु हेर
चाहिँदैन ऐश आराम बेहाल मै रन्छु हेर ।

२.३.१.७ सपनाको फूल

२०६९ सालमा ६० वटा गजल समावेश भएको तथा खगेन्द्र गिरि कोपिलाको भूमिका रहेको कोकिला सिंह युगप्रतिक्षाको गजलकृति हो सपनाको फूल । शृङ्गारिक भाव भूमिलाई आत्मसाथ गरिएको छ । मार्क्सवादी दृष्टिबाट जीवनका विविध कोणलाई नियालिइएको यस कृतिका अधिकांश गजलहरू लोक लयमा रहेका छन् । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

निधारमा सुहाउने टीका सम्भैं तिमीलाई
आँखाका आँसुका ढिका सम्भैं तिमीलाई ।

२.३.२ सुर्खेत जिल्लाका गजल प्रधान पत्रिकाहरू

२.३.२.१ गजल बाटिका

म.प.ग.प्र.शाखा सुर्खेतद्वारा अर्जुन भण्डारी कुण्ठितको सम्पादकत्वमा प्रकाशन आरम्भ भएको गजल बाटिका पत्रिका हाल आएर मध्यपश्चिमाञ्चल गजल मञ्चद्वारा खगेन्द्र अधिकारी अमृतको सम्पादकत्वमा प्रकाशन हुँदै आएको छ । जसमा विभिन्न उदयमान तथा स्थापित गजलकारहरूका गजलहरू, गजल सम्बन्धी सामग्रीहरू समावेश हुन्थे । यसै पत्रिकाबाट अमृत ढकाल निर्जनको गजलको एउटा शेर :

जब जब अग्लाहरूको उचाइ ढल्दो रहेछ
तब होचो पनि आफसे आफ अग्लो बन्दो रहेछ ।

२.३.२.२ गजलबारी

म.प.ग.प्र. पश्चिमी शाखा गुटू सुर्खेतद्वारा सुरेन्द्र न्यौपाने आँसुको सम्पादकत्वमा प्रकाशनमा आरम्भ भएको गजलबारी गजलप्रधान पत्रिकाले सुर्खेत जिल्लाको गजलको विकासका महत्वपूर्ण योगदान दिएको छ । यसै पत्रिकाबाट पूर्ण समिर महतराको गजलको एउटा शेर :

पुर्खाहरूले यो रमिता देखाइदिए
भनेर समालिन्छौँ देशकै लागि ।

२.३.२.३ जुनेली

म.प.ग.प्र. संयोजक शाखा सुर्खेत दैलेखद्वारा लक्ष्मण बी.सी. प्रभातको सम्पादकत्वमा गजलप्रधान पत्रिका जुनेली प्रकाशन भएको पाइन्छ, जसले यस क्षेत्रको गजलको उन्नयनमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको पाइन्छ। यसै पत्रिकाबाट गणेश भक्त गौतमको एउटा गजलको एउटा शेर :

कालो बन्छ सेतो यहाँ फूल बन्छ काँडा पनि
चोर भो साधु रातारात जुँगाको लडाइँले ।

२.३.३ सुर्खेतको गजलसँग सम्बद्ध संस्था

२.३.३.१ मध्य पश्चिमाञ्चल गजल प्रतिष्ठान शाखाद्वारा सुर्खेत :

२०६३ सालमा अर्जुन भण्डारी कुण्ठितको अध्यक्षतामा स्थापित यस संस्थाले गजलबाटिका पत्रिका विभिन्न गजलकृति प्रकाशन तथा गजल सम्बन्धी विविध क्रियाकलाप गरेको पाइन्छ ।

२.३.३.२ मध्यपश्चिमाञ्चल गजल प्रतिष्ठान पश्चिमी शाखा गुटू सुर्खेत :

सुरेन्द्र न्यौपाने आँसुको अध्यक्षतामा स्थापित यस संस्थाले आफ्नो मुखपत्रको रूपमा गजलबारी गजलप्रधान पत्रिका प्रकाशन गरेको पाइन्छ, भने गजल इतिहासमा सुर्खेती स्रष्टाहरू सयुक्तांक प्रकाशनमा साथै गजल सम्बद्ध विविध क्रियाकलाप गरेको पाइन्छ ।

२.३.३.३ मध्यपश्चिमाञ्चल गजल प्रतिष्ठान संयोजक शाखा दैलेख –सुर्खेत ।

लक्ष्मण वि.सी. प्रभातको अध्यक्षतामा स्थापित यस संस्थाले जुनेली गजलप्रधान पत्रिका मुखपत्रको रूपमा प्रकाशन गरेको पाइन्छ । गजलगोष्ठी, प्रतियोगिता जस्ता गजल सम्बद्ध क्रियाकलाप गर्दै आएको पाइन्छ ।

२.३.३.४ मध्यपश्चिमाञ्चल गजलमञ्च

२०७१ सालमा खगेन्द्र अधिकारी अमृतको अध्यक्षतामा म.प.ग.प्र. शाखा सुर्खेतलाई मध्यपश्चिमाञ्चल गजल मञ्च भनी नयाँ संस्था स्थापना गरी गजल बाटिका पत्रिकालाई निरन्तरता दिएको छ ।

उपर्युक्त संस्थाका अतिरिक्त सुर्खेत जिल्लाको गजलसँग सम्बद्धसंस्थाहरूमा आकुरा नेपाल शाखा सुर्खेत आदि रहेका छन् ।

२.४ दैलेखका गजलका सर्वेक्षण

२.४.१ दैलेख जिल्लाका गजलकारहरू र तिनका गजलकृति

शंकर किशोर अभय, एन.पी. स्टार, घनश्याम के.सी. तारा प्रसाद न्यौपाने, तेजबहादुर हमाल, दशरथ दाहाल, दुर्गा प्रसाद अधिकारी प्यासी, निशा भण्डारी, बखत तुफान कटुवाल, मधुसुदन गिरी, महेन्द्र शाही, मान बहादुर बुढा ओभेल, मानसिंह बुढा समिर, मिना अतित, लक्ष्मण बी.सी. प्रभात, शङ्करध्वज शाह, शैलेश मल्ल, हिरा कुमारी खड्का, दिपा कुमारी खत्री आँसु, भगवती विविश अधिकारी, पदम एस.के. प्रतीक, विष्णु खत्री अनुराग, अम्बिका भट्टराई अनुरागी, कृष्ण रोकाय, छवि प्रसाद उपाध्याय, चाँदनी शर्मा, चेतन कुमार आँसु, दिपक क्षितिज मल्ल, सुरेन्द्र अविरल के.सी. केशव शाही, रीता सोनी ऋतु, राजकुमारी सोनी, डम्बर संगित विश्वकर्मा, मिना मिजार वि.क., जगत व्यजन सोनी शब्दसागर, केशव नेपाली, ईश्वरी भट्टराई, अमृत शाही, मौसमी

मल्ल मञ्जु, विरेन्द्र शाही उत्साहित, बविता मल्ला शान्ति कुमारी उपाध्याय, विरेन्द्र यम विविश , आत्म प्रसाद उपाध्याय, पवन उपाध्याय विरही, विष्णु भण्डारी रोदन, राजेन्द्र पोखरेल, जगत भण्डारी, जनक अधिकारी बसन्ता कुमारी वि.सी., सुरेश कठायत, आर.एम विद्रोही, अम्बिका भट्टराई अनुरागी, खड्कराज तिमिल्लेना, अभागी कान्छो, दयाराम आचार्य, नरेन्द्र कार्की, देविकिरण प्रवासी, भीम ब. पुन मगर भुपेन्द्र, मणिकुमार रिमाल, खगेन्द्र अधिकारी अमृत, महेन्द्र चन्द महासागर, सुरेश रोकाय अभिलासी, दिपेन्द्र कार्की बस्ताकोटी, भीम ब. सिजापती, रमेश हमाल ऋतुराज, विद्या निर्दोष पहाडी, खगेन्द्र अटल आदि रहेका छन् ।

२.४.१.१ हजारी थुङ्गा

म.प.ग.प्र. द्वारा २०६४ सालमा प्रकाशित खगेन्द्र गिरि कोपिलाको भूमिका भएको लक्ष्मण बी.सी. प्रभात को ७४ ओटा गजल समावेश भएको कृति हो **हजारी थुङ्गा** । समाजका विविध पक्षलाई चित्रित गरिएको यस कृतिमा मानवीय भोगाइ र उसको आदर्शलाई निकै नजिकबाट चियाउने प्रयास गरिएको छ । गरिवी, पछ्यौटेपन, रूढि परम्पराका कारण खस्कदो मानवीय र यसले यत्रतत्र पारेको प्रभावलाई इडिगत गरिएको छ अधिकांश गजलहरू लोक लयमा रहेका छन् । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

दुनियाँको भार बोकी संघषमा उत्रिनु पर्ने
समुन्द्री हुरी तुफानको सन्त्रासमा रै'छ जिन्दगी ।

२.४.१.२ बसन्तमै फूलका आँसु

म.प.ग.प्र. शाखा दैलेख द्वारा २०६५ सालमा प्रकाशित खगेन्द्र गिरि कोपिला र मृत सागरको भूमिका रहेको ६८ वटा गजलहरूको खगेन्द्र अधिकारी अमृतको कृति हो **बसन्तमै फूलका आँसु** । समाजका विविध पक्षलाईचित्रित गरिएको यस कृतिमा मानवीय भोगाइ र उसको आदर्शलाई निकै नजिकबाट चियाउने प्रयास गरिएको छ । यस कृतिमा अधिकांस गजलहरू लोक लयमामा आधारित छन् । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

बाधाहरू हजार आउलान् तिम्रा सामु फेरि पनि
फलाम रूपि सँगै पर्खालहरू तोड्दै जानू ।

२.४.१.३ सम्झनाको कोसेली

कृष्ण रोकाय र पदम एस.के. प्रतिक का ३५/३५ वटा गजल समावेशभएको गजलकृति हो **सम्झनाको कोसेली**, जसमा नरेन्द्र राज उपाध्याय को भूमिका छ । बहदो यान्त्रिक जीवनले जीवनका विविध आयामलाई के कसरी असर पारेको छ भन्ने कुरालाई मूल चुरो बनाइएको यस कृतिमा शृङ्गारिकता, देशप्रेम, अस्थिर राजनीतिक प्रवृत्ति जस्ता कुरालाई पनि संवोधन गरिएको छ । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

चुलोचौको मेलापात तिम्रो मात्र पेवा हैन
हक अधिकार पाउनलाईलड्ने गर नारी तिम्री ।

२.४.१.४ महासागरका अन्तर छिटाहरू

२०६७ सालमा प्रकाशित ५२ वटा गजल समाहित भएको महेन्द्र चन्द महासागरको **महासागरका अन्तर छिटाहरू**मा कृतिमा मधुसुदन गिरिको भूमिकारहेको छ । समाजका विविध पक्षलाई चित्रित गरिएको यस कृतिमा मानवीय भोगाइ र उसको आदर्शलाई निकै नजिकबाट चियाउने प्रयास गरिएको छ । गरिवी, पछ्यौटेपन, रूढि परम्पराका कारण खस्कदो मानवीय र यसले

यत्रतत्र पारेको प्रभावलाई इङ्गित गरिएको छ अधिकांश गजलहरू लोक लयमा रहेका छन् । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

बन्धन छ बाध्यताको जन्मेपछि मनै पछ
नियम नै छ प्रकृतिको फूले पछि भनै पछ ।

२.४.१.५ तपाईंको हातमा हाम्रा गजल

२०६७ सालमा ६५ वटा गजल समावेश गरिएको सुरेन्द्र बहादुर शाही संगम सरोवर र रमेश हमाल ऋतुराजको सयुक्त गजलकृति हो **तपाईंको हातमा हाम्रा गजल** । जसमा अर्जुन भण्डारी कुण्ठितको भूमिका रहेको छ । शृङ्गारिक तथा समसामयिक विषय वस्तुका साथै देशभक्तिपूर्ण भाव भूमिलाई आत्मसाथ गरिएको यस कृतिका अधिकांश गजलहरू लोक लयमा रहेका छन् । यसै कृतिबाट सुरेन्द्र बहादुर शाही संगम सरोवरको एउटा शेर :

अन्तरमनका घाउहरूमा जब मलम पाएँ
पढेँ दुईचार शेर त्यही गंगाजल भएछ ।

२.४.१.६ अभिलाषा

२०६८ सालमा प्रकाशित सुरेश रोकाया अभिलाषीको गजलकृति हो **अभिलाषा**, जसमा ५६ वटा गजल र खगेन्द्र गिरि कोपिलाको भूमिका रहेको छ । शृङ्गारिक भाव भूमिलाई आत्मसाथ गरिएको यस कृतिमा राजनीतिक आर्थिक तथा सामाजिक रूढि प्रवृत्तिलाई कलात्मक शैलीमा अभिव्यक्त यस कृतिमा शृङ्गारिकता, देशप्रेम, अस्थिर राजनीतिक प्रवृत्ति जस्ता कुरालाई पनि संवोधन गरिएको छ । यस कृतिमा बहरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई आत्मसाथ नगरिएको छ । यसै कृतिबाट एउटा शेर:

संसारको सबै चिज पनि दिन्छु भन्न पनि गाह्रो
प्यास मेट्न सयौं खोला तर्छु भन्छन् कोही ।

२.४.१.७ बहलिएको मन

म.प.ग.प्र. शाखा दैलेखद्वारा २०६९ सालमा प्रकाशित कृष्ण देवकोटा भावुकको ६९ वटा गजलहरूको संकलन हो **बहलिएको मन** । शृङ्गारिक तथा समसामयिक विषय वस्तुका साथै देशभक्तिपूर्ण भाव भूमिलाई आत्मसाथ गरिएको छ । स्थानीय बिम्ब प्रतीकहरूको प्रयोग यस कृतिका अधिकांश गजलहरू लोक लयमा रहेका छन् । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

बात सबका मिठा मिठा खराब कस्लाई ठान्नु र खै
गर्छन् सबै भुटको खेती राम्रो कस्लाई मान्नु र खै !

२.४.१.८ आँसुले जलेका मनहरू

विश्व नेपाली साहित्य महासंघद्वारा २०६९ सालमा प्रकाशित खगेन्द्र अधिकारी अमृतको सयुक्त कृति हो **आँसुले जलेका मनहरू** । मानवीय भोगाइ र उसको आदर्शलाई निकै नजिकबाट चियाउने प्रयास गरिएको छ । शृङ्गारिक तथा समसामयिक विषय वस्तुका साथै देशभक्तिपूर्ण भाव भूमिलाई आत्मसाथ गरिएको यस कृतिका अधिकांश गजलहरू लोक लयमा रहेका छन् । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

भनिदिनु है नरिसाउनु मेरो दैलेखलाई
अर्को साल फर्की आउँछु विदा पाएपछि ।

२.४.१.९ जीवन खण्डहर

दिपेन्द्र कार्की बस्ताकोटीको ७० वटा गजल समावेश गरिएको २०६९मा प्रकाशित कृति हो **जीवन खण्डहर**, जसको प्रकाशन साहित्य संस्कृति कला संरक्षण मञ्च दुल्लूद्वारा प्रकाशित भएको हो । समाजका विविध पक्षलाई चित्रित गरिएको यस कृतिमा मानवीय भोगाइ र उसको आदर्शलाई निकै नजिकबाट चियाउने प्रयास गरिएको छ । यस कृतिमा बहरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई आत्मसाथ नगरिएको छ । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

बुख्याचाहरू देखेर डराउनेहरू यहाँ छन्
अनायासै सपनीमा कराउनेहरू यहाँ छन् ।

२.४.१.१० गजल रस

म.प.ग.प्र. शाखा दैलेखद्वारा २०६९ सालमा प्रकाशित ६८ वटा गजल समावेश गरिएको भीम ब. सिजापतीको गजलकृति हो **गजलरस** । बढ्दो यान्त्रिक जीवनले जीवनका विविध आयामलाई के कसरी असर पारेको छ भन्ने कुरालाई मूल चुरो बनाइएको यस कृतिमा शृङ्गारिकता, देशप्रेम, अस्थिर राजनीतिक प्रवृत्ति जस्ता कुरालाई पनि संबोधन गरिएको छ । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

खुला धर्ती घरको छानो खोज्दै छु म
धर्ती र आकाशमा के के फरक हुन्छ ।

२.४.२ दैलेख जिल्लाका गजल प्रधान पत्रिका

२.४.२.१ गजलमाला

खगेन्द्र अधिकारी अमृतको अध्यक्षतामा स्थापना भएको म.प.ग.प्र. शाखा दैलेखबाट अधिकारीकै सम्पादकत्वमा गजलमाला प्रधान पत्रिका प्रकाशन भएको हो, यो पत्रिका यस जिल्लाको गजलप्रधान पत्रिका पनि हो । जसमा विभिन्न उदयमान तथा स्थापित गजलकारहरूका गजलहरू, गजल सम्बन्धी सामग्रीहरू समावेश हुन्थे । यसै पत्रिकाबाट कृष्ण आर्चायको गजलको एउटा शेर :

शून्य जस्तै लाग्छ किन मन मुटु मेरो
तिम्रो दिलको मभेरीमा भुल्न पाए हुन्थ्यो

२.४.२.२ गजल सागर

म.प.ग.प उपशाखा गैरी गाउँ दैलेखको २०६७ सालमा कृष्ण रोकायको अध्यक्षतामा स्थापना भएसँगै यस सस्थाको मुख पत्रको रूपमा रोकायकै सम्पादकत्वमा गजल सागर गजलप्रधान पत्रिका प्रकाशन भएको पाइन्छ । यसै पत्रिकाबाट कृष्ण देवकोटा भावुकको गजलको एउटा शेर :

कति खेल्छौं अल्पमत र बहुमतको खेल
सधैंभरि एउटै जवाफ यो कस्तो अचम्म ।

२.४.३ दैलेखको गजलसँग सम्बद्ध संस्थाहरू

२.४.३.१ मध्यपश्चिमाञ्चल गजल प्रतिष्ठान शाखा दैलेख

खगेन्द्र अधिकारी अमृतको अध्यक्षतामा स्थापित यस संस्थाले दैलेख जिल्लाकै पहिलो गजलप्रधान पत्रिका गजलमालाका साथै गजलकृतिहरू प्रकाशन गर्नुका साथै गजल सम्बद्ध विविध क्रियाकलापहरू संचालन गरेको पाइन्छ ।

२.४.३.२ मध्यपश्चिमाञ्चल गजल प्रतिष्ठान उपशाखा गैरी गाँउ दैलेख

कृष्ण रोकायको अध्यक्षतामा स्थापित यस संस्थाले आफ्नो मुखपत्रको रूपमा गजलसागर गजलप्रधान पत्रिका प्रकाशन साथै अन्य गजल सम्बद्ध क्रियाकलाप संचालन गरेको पाइन्छ ।

उपर्युक्त संस्थाका अतिरिक्त दैलेख जिल्लाको गजलमा सम्बद्ध अन्य संस्थाहरूमा साहित्य सस्कृति कला संरक्षण मञ्च आदि रहेका छन् ।

२.५ जाजरकोटका गजलको सर्वेक्षण

२.५.१ जाजरकोट जिल्लाका गजलकारहरू र तिनका गजलकृति

अमृत अञ्जान आँसु, अमोद राना, अर्जुन ब. चन्द, एल.बी. शाही, कालिप्रसाद थापा, खड्ग बी.सी. गणेश बी.सी., गोपाल राना अनुरागी, डिल ब. बुढा संयम, तेज प्रकाश चन्द, दल ब.धर्ती, धिरु विचित्र, नन्दराम पौडेल, प्रकाश किरण के.सी., प्रतिभा महतारा अर्पण, पूर्ण समिर महतारा, प्रेम प्रतिक बस्नेत, बालकुमार शर्मा, भावना महतारा, महेन्द्र विवश पौडेल, यज्ञविक्रम शाही, रामचन्द्र ज्योति, लालु अभागी, बसन्त शर्मा, समिक्षा समर्पण, दिपदर्शन, तिलक के.सी., नेकी घनेन्द्र, रमित पुन, चन्द ब. बुढा, हरि विवश के.सी., सेवक निर्मोही, इन्द्र सोनी समिप, चन्द्रमान अविरल, प्रेम संगित वली, प्रविन नेपाली, जलन समर्पण, टीकाराम सिंह, तिलक वली, संवेग वियोग, प्रकाश किरण, गोविन्द मल्ल, खेम भावुक पुन, श्यामलाल खनाल, विरु विरही, विर ब.शाही आँसुतोष, सुरेन्द्र सुमन, प्रेम के.सी. सुवास, पुष्प पराग चन्द, तीर्थ देवकोटा, दिपक थापा, नवराज वली, हरि सिंह इन्द्रेणी, खिम ब. वली आदि रहेका छन् ।

२.५.१.१ बाँच्ने रहरहरू

मध्यपश्चिमाञ्चलको पहिलो गजलकृति हो **बाँच्ने रहरहरू** । २०५० सालमा प्रकाशित गोविन्दराज भट्टराई प्रकाशक रहेको तथा ईश्वरी प्रसाद गैरेको भूमिका रहेको युद्धविक्रम शाहीको ४२ वटा गजलहरूको कृति हो **बाँच्ने रहरहरू** । समाजका विविध पक्षलाई चित्रित गरिएको यस कृतिमा मानवीय भोगाइ र उसको आदर्शलाई निकै नजिकबाट चियाउने प्रयास गरिएको छ । यस कृतिमा अधिकांस गजलहरू लोक लयमा आधारित छन् । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

साह्रो दुख्छ जिन्दगी यो थोरै बाँच्नु थियो
जहाँ तहाँ पोखेँ माया साच्चु थियो ।

२.५.१.२ उनीसित

२०६२ सालमा प्रकाशित धिरु विचित्रको गजलकृति हो **उनीसित** । शृङ्गारिक भाव भूमिलाई आत्मसाथ गरिएको यस कृतिमा राजनीतिक आर्थिक तथा सामाजिक रूढि प्रवृत्तिलाई कलात्मक शैलीमा अभिव्यक्त यस कृतिमा गरिबी, पछ्यौटेपन, रूढि परम्पराका कारण खस्कदो मानीवय र यसले यत्रतत्र पारेको प्रभावलाई इङ्गित गरिएको छ । यस कृतिमा बहरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई आत्मसाथ नगरिएको छ । यसै कृतिबाट एउटा शेर:

पहिले पहिले राजाहरूको ठक्करले बिगाऱ्यो यो देश
अहिले हाम्रा सन्की नेताको टक्करले बिगाऱ्यो यो देश ।

२.५.१.३ आगोका फूलहरू

२०६७ सालमा स्वयम् प्रकाशित ६६ वटा गजलहरूको क्षितिज समर्पणको गजलकृति हो **आगोका फूलहरू**, जसमा ऋषि शर्मा सुदामाको भूमिमा रहेको छ । शृङ्गारिक तथा समसामयिक विषयवस्तुका साथै देशभक्तिपूर्ण भाव भूमिलाई आत्मसाथ गरिएको छ । स्थानीय विम्ब प्रतीकहरूको प्रयोग यस कृतिमा अधिकांश गजलहरू लोक लयमा रहेका छन् । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

देउता भनी ढुङ्गालाई पूजा गर्नु हुन्छ अरे
कलै सम्म चल्छ यो संस्कार हजुरको !

२.५.१.४ फिराद

सिर्जना साहित्य परिवार जाजरकोटद्वारा २०६८ सालमा इलम शाहीको गजलकृति हो फिराद, जसमा खगेन्द्र गिरि कोपिलाको भूमिका रहेको छ । समाजका किनारिकृत आवाजहरूलाई मुख्य रूपमा उठाउन खोजिएको छ । स्थानीय बिम्ब तथा भाषिकाको प्रयोग गरिएको यस कृतिमा अधिकांश गजलहरू लोक लयमा आधारित छन् । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

सुखसँग नेपालीले बाँचन पाए हुन्थ्यो
खुसियाली मन खुलेर नाचन पाए हुन्थ्यो ।

२.५.१.५ मुटु पनि बल्ल

म.प.ग.प्र. शाखा जाजरकोटद्वारा २०६८ सालमा प्रकाशित दुर्गा ब. खड्काको गजलकृति हो मुटु पनि बल्ल । जसमा ५३ गजल रहेका छन् । बढ्दो यान्त्रिक जीवनले जीवनका विविध आयामलाई के कसरी असर पारेको छ भन्ने कुरालाई मूल चुरो बनाइएको यस कृतिमा शृङ्गारिकता, देशप्रेम, अस्थिर राजनीतिक प्रवृत्ति जस्ता कुरालाई पनि संबोधन गरिएको छ । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

देश सुधाने खम्बा थिए बने तिनै सहिद
फूल फुलेर भरे अब रहे पात रहे ।

२.५.१.६ माटोको स्पर्श

२०६८ सालमा प्रकाशित श्रीमती शोभा सिंह प्रकाशक रहेको ५२ वटा गजल समावेश गरिएको नारायण ब. सिंहको गजलकृति हो माटोको स्पर्श, जसमा खगेन्द्र गिरि कोपिलाको भूमिका रहेको छ । बढ्दो यान्त्रिक जीवनले जीवनका विविध आयामलाई के कसरी असर पारेको छ भन्ने कुरालाई मूल चुरो बनाइएको यस कृतिमा शृङ्गारिकता, देशप्रेम, अस्थिर राजनीतिक प्रवृत्ति जस्ता कुरालाई पनि संबोधन गरिएको छ । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

घाउहरू पाकेका छन् सियो लिई को आइदेला
मध्यराति अँधेरी दियो लिई को आइदेला !

२.५.२ जाजरकोट जिल्लाका गजल प्रधान पत्रिका

२.५.२.१ भरिया

भेरी अञ्चलकै पहिलो गजलप्रधान पत्रिका हो भरिया । पूर्ण समिर महताराको सम्पादकत्वमा / संयोजकत्वमा प्रकाशित यस पत्रिकाले यस क्षेत्रको गजलको उन्नयनमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको छ । यसै पत्रिकाबाट गोल्डेन उद्भासको गजलको एउटा शेर :

त्यो पो लेख्नु कसैले लेखेको छैन
त्यो पो खोज्नु जो कसैले भेटेको छैन ।

उपर्युक्त पत्रिकामा अतिरिक्त सिर्जनाका पाइला, गाउँबेसी, लालिगुराँस आदि पत्रिकाको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको छ जाजरकोटको गजलको विकासको लागि ।

२.५.४.जारकोट जिल्लाका गजलसँग सम्बद्ध संस्था

२.५.४.१ मध्यपश्चिमाञ्चल गजल प्रतिष्ठान शाखा जारकोट

पूर्ण समिर महताराको संयोजकत्वमा २०६२ सालमा स्थापित यस संस्थाले जाजरकोट जिल्लाको गजलको उन्नयनका लागि थुप्रै गतिविधिहरू गर्दै आएको छ । यसै संस्था मातहतमा रही भरिया पत्रिका प्रकाशन हुँदै आएको छ ।

यसका अतिरिक्त जाजरकोटको गजलसँग सम्बद्ध संस्थाहरू अन्तर्गत गाउँबेसी, सिर्जनशील मञ्च, सिर्जना साहित्य समाज आदि रहेका छन् ।

तेस्रो परिच्छेद

राप्ती अञ्चलका गजलहरूको सर्वेक्षण

प्रस्तुत अध्ययनको उद्देश्य नेपालका साबिक पाँच विकास क्षेत्रमध्ये मध्यपश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रका गजलहरूको सर्वेक्षण गर्नु रहेको परिप्रेक्षमा यस परिच्छेदमा चाहिँ उक्त विकास क्षेत्र अन्तर्गत पर्ने भेरी, राप्ती र कर्णाली जस्ता ३ अञ्चलमध्ये राप्ती अञ्चलका सबै जिल्लाका गजलहरूको सर्वेक्षण गरिएको छ। त्यस राप्ती अञ्चलमा पर्ने जिल्लाहरू हुन्: दाङ, रोल्पा, रूकुम, सल्यान र प्युठान। यी जिल्लाका गजलहरूको सर्वेक्षण तलका उपशीर्षक अन्तर्गत गरिएको छ:

३.१ दाङका गजलको सर्वेक्षण

३.१.१ दाङ जिल्लाका गजलहरू र तिनका गजलकृति

टीकाराम उदासी, अन्जान यात्री, अमृत वि.क., अर्जुन भट्टराई, उत्तमकृष्ण मङ्गैया, इन्द्र विवश, डि.सी. उमलाल वि.क., एन.बी. विकास, एस.सी. विद्रोही, कमानसिंह कान्छा, कविता शर्मा, किरण आचार्य मुस्कान, कृष्ण मिलन शर्मा, कुमार भण्डारी, केदारनाथ पाठक, के.के. मुस्कान, केशव आचार्य, केशव थापा, खगेन्द्र प्रतीक काफ्ले, खिम संगित भट्टराई, गजेन्द्र बकहरी, गीता बली, गोमा भट्टराई, गोमा लामिछाने, घनश्याम के.सी., चञ्चल पन्थी, चन्द्र बली किरण, चहना शर्मा, जमुना धिताल, जमुना श्रेष्ठ, तुलसी चिन्तक भट्टराई, टीका बस्नेत, टीका भट्टराई, टोप विरही के.सी., टड्क के.सी. सलोन, डिलप्रसाद भट्टराई निर्दोष, डिल्लि बस्नेत संगित, डिल्लि रमण आचार्य, तारा भट्टराई, दया प्रसाद बुढामगर, दशरथ गिरी विवश, दिलिप कार्की, दुर्गा एञ्जला, दुर्भाग्य हरि, दिपा शर्मा, देवमाया शर्मा, देवा अधिकारी, देविराम कुसारी, बर्मदा शर्मा नयन, नरेश जङ्ग राणा, नवीन गिरी, नवीन डि.सी. नारायण नेपाल निर्मला योगी चाहना, निरज भट्टराई, नेत्र एटम, प्रकाश के.सी. प्रकाश डाँगी प्रभात, प्रमिला तिमिलिसना प्रश्ना, प्रमोद धिताल पार्वती भण्डारी, पिताम्बर रिजाल, प्रियदर्शन, प्रिया स्मृति ढकाल, पूर्ण ब. बस्नेत, प्रेम सुबेदी चिन्तन, बल ब.जि.एम., बलदेव पोखरेल, बालकृष्ण के.सी. विन्दु अधिकारी, भक्ताशा बस्नेत, भगवान दास यादव, छविलाल कोपिला, भरत क्षितिज, भानुभक्त भुषाल, मदन राना रोदन, मनिस गौतम, मायालु पन्थी, याम रेग्मी, रमा विष्ट रमेश रेग्मी शितल, रामकृष्ण शर्मा, रेखा कुसुम रेग्मी, ऋषि अधिकारी अविरल, रोम हर्ष भण्डारी, लेखराज गिरी, लेलिन बन्जाडे, लोकराज अधिकारी, बसन्त विविश आचार्य, विजय पण्डित, विरजगं बली, सरद देवकोटा, सरदऋतु, श्रीधर भावुक, शशि शर्मा मजगैया, शिव जि.एम., समिर यात्री, सरस्वती शर्मा, सहदेव श्रेष्ठ, सावित्रा भुषाल, सुदिप गौतम, सुदन खड्का, सुनिल पोखरेल, सुरेन्द्र रिजाल, सुरेश सुमन डाँगी, संयोग खड्का, हिक्मत बुढाथोकी, हिमोड पहाडी, मायालु द्रोण बुढाथोकी, कृष्ण प्रसाद शर्मा, सुशिल गौतम, सोम पुन मगर, कृष्ण राज सर्वहारी, प्रबल विष्ट मेघराज, ऋषि शर्मा सुदामा, सन्तोष श्रेष्ठ, खिम बहादुर अधिकारी, गुरुप्रसाद कुमाल अदि रहेका छन्।

३.१.१.१ परेलीमा बाढी

सुदिप गौतमका लेखक संघ दाङद्वारा २०५९ सालमा प्रकाशित टीकाराम उदासीको भूमिका रहेको ३१ वटा गजलहरूको संग्रह हो परेलीमा बाढी। शृङ्गारिक भाव भूमिलाई आत्मसाथ गरिएको यस कृतिमा राजनीतिक आर्थिक तथा सामाजिक रूढि प्रवृत्तिलाई कलात्मक शैलीमा अभिव्यक्त यस कृतिमा गरिबी, पछ्यौटेपन, रूढि परम्पराका कारण खस्कदो मानीवय र यसले यत्रतत्र पारेको प्रभावलाई इङ्गित गरिएको छ। यस कृतिमा बहरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई आत्मसाथ नगरिएको छ। यसै कृतिबाट एउटा शेर:

सुनिन्छ यहाँ जताततै भजन र प्रवचनहरू

मान्छे छ तर उसमा मानवताको ज्ञान छैन।

३.१.१.२ भित्र कतै दुख्ख भने

देभान प्रकाशन काठमाण्डौद्वारा २०६० सालमा प्रकाशित डा. कृष्ण हरि बरालको भूमिका रहेको नेत्र एटमको गजलकृति **भित्र कतै दुख्ख भने** हो, जसमा ५५ ओटा गजल छन् । बहदो यान्त्रिक जीवनले जीवनका विविध आयामलाई के कसरी असर पारेको छ भन्ने कुरालाई मूल चुरो बनाइएको यस कृतिमा शृङ्गारिकता, देशप्रेम, अस्थिर राजनीतिक प्रवृत्ति जस्ता कुरालाई पनि संवोधन गरिएको छ । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

रमाएका मान्छेहरू र शान्त परिवेश थियो त्यहाँ
सुन्न थाले गजल भनेर त्यसमा त खाली तुक थियो ।

३.१.१.३ भौगर

सविता प्रकाशन दाङद्वारा २०६१ सालमा प्रकाशित छविलाल कोपिलाको २१ वटा गजलको संग्रह हो **भौगर** । थारू संस्कृति र परम्परालाई केन्द्र विन्दु बनाइएको यस कृतिमा समाजका विविध पक्षलाई चित्रित गरिएको यस कृतिमा मानवीय भोगाइ र उसको आदर्शलाई निकै नजिकबाट चियाउने प्रयास गरिएको छ । यस कृतिमा अधिकांस गजलहरू लोक लयमा आधारित छन् । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

दुई शब्द जे कर लग बिटोर के जैटुँ
उ धारे हुइलेसे फेन कुछ छोर के जैटुँ ।

३.१.१.४ सम्भनाका रातहरू

२०६२ सालमा प्रकाशित ८५ वटा गजलको कृति हो— **सम्भनाका रातहरू**, जसका रचनाकार सुरेश सुमन डाँगी हुन् भने भूमिका सरद देवकोटाको रहेको छ । सामाजिक विभेद कुरीति र कु-संस्कारको प्रतिरोध गरिएको छ । स्थानीय बिम्ब तथा भाषिकाको प्रयोग गरिएको यस कृतिमा अधिकांश गजलहरू लोक लयमा आधारित छन् । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

पलभरमै तोडिन्छ विश्वास भन्ने कुरा
मेहनेतले कहाँ जुट्छ गाँस भन्ने कुरा ।

३.१.१.५ आँसु

२०६२ सालमा प्रकाशित २० वटा गजलको कृति आँसु हो, जसका रचनाकार सन्तोष श्रेष्ठ हुन् । शृङ्गारिक भाव भूमिलाई आत्मसाथ गरिएको यस कृतिमा राजनीतिक आर्थिक तथा सामाजिक रूढि प्रवृत्तिलाई कलात्मक शैलीमा अभिव्यक्त यस कृतिमा गरिबी, पछ्यौटेपन, रूढि परम्पराका कारण खस्कदो मानीवय र यसले यत्रतत्र पारेको प्रभावलाई इङ्गित गरिएको छ । यस कृतिमा बहरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई आत्मसाथ नगरिएको छ । यसै कृतिबाट एउटा शेर:

सोचे जस्तो मित पनि पाउनै गाह्रो भयो
मन परेको गीत पनि पाउनै गाह्रो भयो ।

३.१.१.६ यात्राका घुम्तीहरू

२०६३ सालमा प्रकाशित टीकाराम उदासीको भूमिका रहेको सुशिल पुन मगरको गजलकृति **यात्राका घुम्तीहरू** हो । जसमा ७० वटा गजल छन् । प्रगतिवादी विचार धारा तथा समसामयिक विषय बस्तुका साथै देशभक्तिपूर्ण भाव भूमिलाई आत्मसाथ गरिएको यस कृतिका अधिकांश गजलहरू लोक लयमा रहेका छन् । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

मानव हुँ मानवताको नाता खोज्दै छु
रक्तिम वर्षामा ओत लाग्ने छाता खोज्दै छु ।

३.१.१.७ मुक्तिका आवाजहरू

सिर्जनशील साहित्य समाज दाङद्वारा २०६३ सालमा प्रकाशित टीका बस्नेतको गजलकृति **मुक्तिका आवाजहरू** हो, जसमा ३५ वटा गजल समावेश छन् । समाजका किनारिकृत

आवाजहरूलाई मुख्य रूपमा उठाउन खोजिएको छ । प्रगतिवादी विचार धारा तथा समसामयिक विषय बस्तुका साथै देशभक्तिपूर्ण भाव भूमिलाई आत्मसाथ गरिएको यस कृतिका अधिकांश गजलहरू लोक लयमा रहेका छन् । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

हिंसाको बादलले सिङ्गो अकाश ढाकिदिए
आकाशको जून अनि तारा रोएको छ ।

३.१.१.८ ब्युँभिएका बस्तीहरू

राप्ती साहित्य परिषद्द्वारा २०६३ सालमा प्रकाशित तुलसी चिन्तन भट्टराई गजलकृति हो ब्युँभिएका बस्तीहरू जसमा ३४ वटा गजल र टीकाराम उदासीको भूमिका रहेको छ । क्रान्तिकारी तथा परिवर्तित आवाजहरूलाई मुखरित गरिएको छ । राजनीतिक आर्थिक तथा सामाजिक रूढि प्रवृत्तिलाई कलात्मक शैलीमा अभिव्यक्त यस कृतिमा शृङ्गारिकता, देशप्रेम, अस्थिर राजनीतिक प्रवृत्ति जस्ता कुरालाई पनि संबोधन गरिएको छ । यस कृतिमा बहरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई आत्मसाथ नगरिएको छ । यसै कृतिबाट एउटा गजलको शेर :

मुखमा राम राम सबका बगलीमा छुरा छन्
विकासका नाममा यहाँ अनेक भाति कुरा छन् ।

३.१.१.९ कहिले फुल्ले ऊ

२०६३ सालमा प्रकाशित छविलाल कोपिलाको बाल गजल संग्रह कहिले फुल्ले ऊ हो, जसमा २६ वटा गजल समावेश छन् । बाल मनोविज्ञानलाई सूक्ष्म रूपमा केलाइएको यस कृतिमा प्राय गजलहरू गीती लयमा आधारित छन् । यस कृतिको एउटा शेर :

छुटि छुटि बातेम् रिसैना नै हो
गरियाके कि हु हे बिभैना नै हो ।

३.१.१.१० गजल रापती

लेखक संघ दाङद्वारा २०६४ सालमा प्रकाशित सुशिल गौतमको गजलकृति गजल रापती रहेको छ । जसमा १११ समाहित छन् । समाजका किनारिकृत आवाजहरूलाई मुख्य रूपमा उठाउन खोजिएको छ । स्थानीय बिम्ब तथा भाषिकाको प्रयोग गरिएको यस कृतिमा अधिकांश गजलहरू लोक लयमा आधारित छन् । प्रगतिवादी विचार धारा तथा समसामयिक विषय बस्तुका साथै देशभक्तिपूर्ण भाव भूमिलाई आत्मसाथ गरिएको यस कृतिका अधिकांश गजलहरू लोक लयमा रहेका छन् । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

म आफ्नै खेत बारीमा मजाले फल्ले चाहन्थेँ
अँध्यारा गाउँ बस्तीमा दियो भई बल्न चाहन्थेँ ।

३.१.१.११ नीलो कनिका

राप्ती साहित्य परिषद्द्वारा २०६६ सालमा प्रकाशित ऋषि शर्मा सुदामाको गजलकृति हो नीलो कनिका । जसमा ८८ ओटा गजल र ज्ञानुवाकर पौडेलको भूमिका रहको छ । शृङ्गारिक भाव भूमिलाई आत्मसाथ गरिएको यस कृतिमा राजनीतिक आर्थिक तथा सामाजिक रूढि प्रवृत्तिलाई कलात्मक शैलीमा अभिव्यक्त यस कृतिमा गरिबी, पछ्यौटेपन, रूढि परम्पराका कारण खस्कदो मानीवय र यसले यत्रतत्र पारेको प्रभावलाई इङ्गित गरिएको छ । यस कृतिमा बहरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई आत्मसाथ नगरिएको छ । यसै कृतिबाट एउटा शेर:

न तिमीले सोध्न सक्यो न बताउन सकें मैले
न तिमीले माग्यो मुटु न मैले पठाउन सकें मैले ।

३.१.१.१२ प्रतिबिम्बित भावनाहरू

२०६७ सालमा प्रकाशित बल बहादुर जि.एम.को गजलकृति हो— प्रतिबिम्बित भावनाहरू हो, जसमा ५२ वटा गजलहरू रहेका छन् । समाजका किनारिकृत आवाजहरूलाई मुख्य रूपमा

उठाउन खोजिएको छ । क्रान्तिकारी तथा परिवर्तित आवाजहरूलाई मुखरित गरिएको यस कृतिका प्राय गजलहरू लोक छन्दमा आधारित छन् । यसै कृतिबाट एउटा गजलको शेर :

सहिद माथि फूलमाला चढाएर हुन्छ
अमर सपुत भन्दै तस्विर सजाएर हुन्छ ।

३.१.१.१३ आस्थाका फूलहरू

राप्ती साहित्य परिषदद्वारा २०६७ सालमा प्रकाशित प्रवल विष्ट मेघराजको गजलकृति हो, **आस्थाका फूलहरू** । जसमा ५२ वटा गजलहरू छन् । बहदो यान्त्रिक जीवनले जीवनका विविध आयामलाई के कसरी असर पारेको छ भन्ने कुरालाई मूल चुरो बनाइएको यस कृतिमा शृङ्गारिकता, देशप्रेम, अस्थिर राजनीतिक प्रवृत्ति जस्ता कुरालाई पनि संबोधन गरिएको छ । यस कृतिमा बहरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई आत्मसाथ नगरिएको छ । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

बाहिर सोभो देखिनेको बगलीमा छुरा हुन्छ
दिनमा कुरा मिले पछि रातमा काम पूरा हुन्छ ।

३.१.१.१४ हृदयका बिम्बहरू

देउखुरी जनसेवा युवा कल्ब चौलाही दाङद्वारा २०६८ सालमा प्रकाशित गुरु प्रसाद कुमालको गजलकृति **हृदयका बिम्बहरू** हो । जसमा ५२ वटा गजलहरू छन् । शृङ्गारिक भाव भूमिलाई आत्मसाथ गरिएको यस कृतिमा राजनीतिक आर्थिक तथा सामाजिक रूढि प्रवृत्तिलाई कलात्मक शैलीमा अभिव्यक्त यस कृतिमा गरिबी, पछ्यौटेपन, रूढि परम्पराका कारण खस्कदो मानीवय र यसले यत्रतत्र पारेको प्रभावलाई इङ्गित गरिएको छ । यस कृतिमा बहरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई आत्मसाथ नगरिएको छ । यसै कृतिबाट एउटा शेर:

कवि लेख्छन् कविता अविरल
बगिरहन्छन् सरिता अविरल ।

३.१.१.१५ शशिभिन्नका शशिहरू

२०६८ सालमा प्रकाशित शशि शर्मा मजगैयाँको गजलकृति हो **शशिभिन्नका शशिहरू**, जसमा ६८ वटा गजलका साथै डा.कृष्णहरि बरालको भूमिकारहको छ । समाजिक असमानता र रुढिवादी परम्पराको मुख्य रूपमा विरोध गरिएको यस कृतिका प्राय गजलहरू गीती लयमा लेखिएका छन् । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

चराहरू मरिसके ढडेलोमा परिसके
आगो संगै बल्दा पनि बाच्चै पर्दो रैछ ।

३.१.१.१६ बोल्दैछ आफैँ मौसम

विवेक सिर्जनसिल प्रकाशन काठमाण्डौ २०६८ सालमा प्रकाशित टीकाराम उदासीको गजलकृति हो **बोल्दैछ आफैँ मौसम** जसमा ७६ वटा गजल र डा. कृष्णहरि बरालको भूमिका रहेको छ । बहदो यान्त्रिक जीवनले जीवनका विविध आयामलाई के कसरी असर पारेको छ भन्ने कुरालाई मूल चुरो बनाइएको यस कृतिमा शृङ्गारिकता, देशप्रेम, अस्थिर राजनीतिक प्रवृत्ति जस्ता कुरालाई पनि संबोधन गरिएको छ । यस कृतिमा बहरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई आत्मसाथ नगरिएको छ । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

उदास कुनै मुमबत्ति भैं बलिरहेछ देश
कि भित्र भित्रै क्रमशः जलिरहेछ देश ।

३.१.१.१७ वर्तमान गजबको

वि.एन. पुस्तक संसार प्रा.लि. काठमाण्डौद्वारा २०६९ सालमा प्रकाशित सुरेश सुमन डाँगीको गजलकृति हो **वर्तमान गजबको** । जसमा ६९ गजल रहेका छन् । प्रगतिवादी विचार धारा तथा समसामयिक विषय वस्तुका साथै देशभक्तिपूर्ण भाव भूमिलाई आत्मसाथ गरिएको यस कृतिमा बहरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई आत्मसाथ नगरिएको छ । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

फेरि पनि घाउ दिए चोट थियो पुरानै

मुहार मात्र फेरियो कोट थियो पुरानै ।

३.१.२ दाङ जिल्लाका गजल प्रधान पत्रिका

३.१.२.१ उत्साह

मध्यपश्चिमाञ्चलको पहिलो गजलप्रधान पत्रिका उत्साह हो । बसन्त विवश आचार्यको सम्पादकत्वमा प्रकाशन हुने यस पत्रिकाको प्रकाश सस्था उत्साह गजल कुञ्ज रहको छ । यस क्षेत्रको गजलको श्रीवृद्धिका लागि यस पत्रिकाले उल्लेखीय भूमिका निर्वाह गरेको छ । यसै पत्रिका बाट बसन्त विवश आर्चायको गजलको एउटा शेर :

गल्ती दुवैको बराबर नै हो

खुलेयाम एउटा लुक्छ अर्कै ।

उपर्युक्त पत्रिकाका साथै दाङ जिल्लाको गजललाई मलजल गर्ने अन्य पत्रिकाहरूमा अतिरिक्त, स्तम्भ इन्द्रेणी, आयाम आदि रहेका छन् ।

३.१.३ दाङ जिल्लाका गजल सम्बद्ध संस्थाहरू

३.१.३.१ उत्साह गजल कुञ्ज

बसन्त विवश आर्चायको अध्यक्षतामा स्थापित यस सस्थाले मध्यपश्चिमकै पहिलो गजल प्रधान पत्रिका उत्साह प्रकाशन गर्नुका साथै गजलसँग सम्बद्ध विविध क्रियाकलाप गरेको पाइन्छ ।

उपर्युक्त सस्थाका अतिरिक्त दाङ जिल्लाको गजलको उन्नयनमा लागेका संस्थाहरूमा रापती साहित्य परिषद, देउखुरी साहित्य तथा सास्कृतिक मञ्च, अतिरिक्त साहित्य त्रैमासिक आदि रहेका छन् ।

३.२ रोल्पाका गजलको सर्वेक्षण

३.२.१ रोल्पाका गजलकारहरू र तिनका गजलकृति

डि.बी. टुहुरो, इन्द्र यात्री, उदय जि.एम., ओम पंछि, कविता उपाध्याय, जित बहादुर वली, डि.बी. टुहुरे, दामु मर्सिफूल, दिपेन आकांक्षा, नवीन विभाष, रमेश सुबेदी, लक्ष्मण शाह सागर, लाल राणा, खेमराज गाँउले, गगन रोकाय दैलेखी, घनश्याम गिरी, रमेश संगित पुन, यादव प्रेमी, कुल अवशेष, कृष्ण निर्जन आँसु, गायत्री घर्ती मगर, के.बी. विरही, उपहार पुन, सुशिल जलन, मोहन विवश, रक्ष क्षेत्री, निम बहादुर घर्ती मगर, धिरज जि.एम. अथाह सागर, दिपेश पराइ विष्ट, व्योमजी अवतार, विवश सेन, डोर मुस्कान, धान माला विष्ट, लक्ष्मी विष्ट, भुपेश समर्पण, खगेन्द्र विष्ट, माणिक विष्ट, जलजला रोका मगर, अमर बढामगर, कमलराज बुढामगर, चाँदनी के.सी., प्रेम प्रकाश मायालु, भगवती बुढामगर, दुर्गा जि.एम., नारायण रेग्मी जिज्ञासु, नरेन्द्र प्यासी मगर, गिता निर्दोष, खगेन्द्र पुन, प्रेम पवन वि.क., डि.बी. निश्चल आदि रहेका छन् ।

३.२.१.१ उनका गजल

अतिरिक्त प्रकाशन नेपालद्वारा २०५९ सालमा प्रकाशित उदय जि.एम र किरण पुन नवीन विभाषको सयुक्त गजलकृति हो **उनका गजल** । बहदो यान्त्रिक जीवनले जीवनका विविध आयामलाई के कसरी असर पारेको छ भन्ने कुरालाई मूल चुरो बनाइएको यस कृतिमा

शृङ्गारिकता, देशप्रेम, अस्थिर राजनीतिक प्रवृत्ति जस्ता कुरालाई पनि संबोधन गरिएको छ । यस कृतिमा बहरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई आत्मसाथ नगरिएको छ । यसै कृतिबाट उदय जि.एम. को एउटा शेर :

फूलयो भन्थे डाली डाली सूर्य मुखी फूल
तर मेरो आँगनीमा बादरको हुल ।

३.२.१.२ स्पन्दन -भाग १

दियो प्रकाशन समूह रोल्पाद्वारा २०६० सालमा प्रकाशित डि.बी. टुहुरो इन्द्र यात्री, ओम पछिको सयुक्त गजलकृति हो **स्पन्दन भाग १** हो, जसमा टीकाराम उदासीको भूमिका रहेको छ । शृङ्गारिक भाव भूमिलाई आत्मसाथ गरिएको यस कृतिमा राजनीतिक आर्थिक तथा सामाजिक रूढि प्रवृत्तिलाई कलात्मक शैलीमा अभिव्यक्त यस कृतिमा गरिबी, पछ्यौटेपन, रूढि परम्पराका कारण खस्कदो मानीवय र यसले यत्रतत्र पारेको प्रभावलाई इङ्गित गरिएको छ । यस कृतिमा बहरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई आत्मसाथ नगरिएको छ । यसै कृतिबाट ओम पंक्षीको एउटा शेर:

पहिलो भेटमै घाइते तुल्यायौ मलाई
कटारी धस्यौ छातीमा तीर चलाई ।

३.२.१.३ मनको तरेलीमा

रापती साहित्य परिषद्द्वारा २०६१ सालमा प्रकाशित रमेश सुवेदीको गजलकृति **मनका तरेलीमा** हो । जसमा ७१ वटा गजल समावेश छन् । बहदो यान्त्रिक जीवनले जीवनका विविध आयामलाई के कसरी असर पारेको छ भन्ने कुरालाई मूल चुरो बनाइएको यस कृतिमा शृङ्गारिकता, देशप्रेम, अस्थिर राजनीतिक प्रवृत्ति जस्ता कुरालाई पनि संबोधन गरिएको छ । यस कृतिमा बहरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई आत्मसाथ नगरिएको छ । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

कताबाट कता लान्छ समयले तानी
मिलन र बिछोडको त हो जिन्दगानी ।

३.२.१.४ तरंग

दियो प्रकाशन समूह रोल्पाद्वारा २०६१ सालमा प्रकाशित ओम पछिको गजलकृति **तरंग** रहेको छ । जसमा २० वटा गजल समावेश रहेको छन् । समाजका किनारिकृत आवाजहरूलाई मुख्य रूपमा उठाउन खोजिएको छ । क्रान्तिकारी तथा परिवर्तित आवाजहरूलाई मुखरित गरिएको यस कृतिका प्राय गजलहरू लोक छन्दमा आधारित छन् । यसै कृतिबाट एउटा गजलको शेर :

कडाँ मात्र भए उद्यानमा कोही फूल भएन
विकासलाई मौसम कहिलै अनुकूल भएन ।

३.२.१.५ आत्मकथा

दियो प्रकाशन समूह रोल्पाद्वारा २०६१ सालमा प्रकाशित कृष्ण डि.सी.निर्जन आँसुको गजलकृति **आत्मकथा** हो । जसमा टीकाराम उदासीको भूमिका रहेको छ । शृङ्गारिक भाव भूमिलाई आत्मसाथ गरिएको यस कृतिमा राजनीतिक आर्थिक तथा सामाजिक रूढि प्रवृत्तिलाई कलात्मक शैलीमा अभिव्यक्त यस कृतिमा गरिबी, पछ्यौटेपन, रूढि परम्पराका कारण खस्कदो मानीवय र यसले यत्रतत्र पारेको प्रभावलाई इङ्गित गरिएको छ । यस कृतिमा बहरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई आत्मसाथ नगरिएको छ । यसै कृतिबाट एउटा शेर:

जता हेन्यो त्यतै घात सुनै जति तिखा बात
बात,घात खादा खाँदै सेलाइसक्यो रहरहरू ।

३.२.१.६ जिन्दगी

२०६२ सालमा प्रकाशित गायत्री घर्तीमगरको गजलकृति **जिन्दगी** रहेको छ । जुन कृतिमध्ये पश्चिमाञ्चलकै पहिलो नारी एकल गजल संग्रह पनि हो । जसमा डि.बी.टुहुरे को भूमिका तथा ४४ वटा गजल हरू छन् । नारी समवेदना र संघर्षलाई केन्द्रमा राखेर लेखिएको यस कृतिमा स्वलित हुँदै गइरहेको मानवीय समवेदना र यसले पारेको प्रभावलाई प्रतिविम्बित गरिएको छ । प्राय गजलहरूले बहरको सैद्धान्तिक पक्षलाई आत्मसाथ नगरिएको यसै कृतिबाट एउटा शेर :

पिठ पछि छुरा रोप्ने टाढिएको बेस हुन्छ

मुख अघि राम बोल्ने दुश्मनको भेष हुन्छ ।

३.२.१.७ युद्धका पीडाहरू

सिर्जनसिल समाज सुधार संस्थाद्वारा २०६३ सालमा प्रकाशित नवीन डि.सी. अनमोलको गजलकृति हो **युद्धका पीडाहरू**, जसमा ३५ वटा गजलहरू छन् । प्रगतिवादी विचार धारा तथा समसामयिक विषय वस्तुका साथै देशभक्तिपूर्ण भाव भूमिलाई आत्मसाथ गरिएको यस कृतिका अधिकांश गजलहरू लोक लयमा रहेका छन् । यसै कृतिबाट एउटा गजलांश :

अन्याय र अत्याचारले दबिएर बाच्नु पथ्यो

सामन्तको मात्र यहाँ चल्ने गर्छ बोली हजुर ।

३.२.१.८ जिजीविषा

ललित साहित्यद्वारा २०६३ सालमा प्रकाशित इन्द्र यात्रीको गजलकृति **जिजीविषामा** ५६ वटा गजलहरू समावेश छन् । समाजिक असमानता र रुढिवादी परम्पराको मुख्य रूपमा विरोध गरिएको यस कृतिका प्राय गजलहरू गीती लयमा लेखिएका छन् । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

आजकाल शहर पसेको छु बाध्यताले

निसासिदो कोठाभित्र बसेको छु बाध्यताले ।

३.२.१.९ चञ्चल मन चुलबुल हुँदा

२०६३ सालमा प्रकाशित रक्ष क्षेत्रीको गजलकृति **चञ्चल मन चुलबुल हुँदामा** ४० ओटा गजलहरू समावेश छन् । जसमा डी. बी. टुहुरेको भूमिका रहेको छ । बहदो यान्त्रिक जीवनले जीवनका विविध आयामलाई के कसरी असर पारेको छ भन्ने कुरालाई मूल चुरो बनाइएको यस कृतिमा शृङ्गारिकता, देशप्रेम, अस्थिर राजनीतिक प्रवृत्ति जस्ता कुरालाई पनि संबोधन गरिएको छ । यस कृतिमा बहरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई आत्मसाथ नगरिएको छ । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

यौवनको फूललाई कोपिलामै नभारे है

जस्तसुकै पीडा भए नि माया नमारर है ।

३.२.१.१० आफ्नै देशको माटो प्यारो

२०६६ सालमा प्रकाशित दिपेश पराड विष्टको गजलकृति हो **आफ्नै देशको माटो प्यारो**, जसमा २९ वटा गजलहरू समावेश छन् । समाजका किनारीकृत आवाजहरूलाई मुख्य रूपमा उठाउन खोजिएको छ । क्रान्तिकारी तथा परिवर्तित आवाजहरूलाई मुखरित गरिएको यस कृतिका प्राय गजलहरू लोक लयमा आधारित छन् । यसै कृतिबाट एउटा गजलको शेर :

सधैं नै साथ दिने आफ्नै देशको माटो प्यारो

दुःखमा साथ दिने आफ्नै देशको माटो प्यारो ।

३.२.१.११ निसानी

२०६६ सालमा प्रकाशित विवेक सेनको गजलकृति **निसानीमा** २६ वटा गजल समावेश छन् । ओम सेन प्रकाशक रहेको यस कृतिमा २६ गजल रहेका छन् । स्वलित हुँदै गइरहेको

मानवीय समवेदना र यसले पारेको प्रभावलाई प्रतिविम्बित गरिएको छ । प्राय गजलहरूले बहरको सैद्धान्तिक पक्षलाई आत्मसाथ नगरिएको यसै कृतिबाट एउटा शेर :

कल्पदै बस्दा सधैं सधैं रातमा अल्फेछु

सम्भेर बस्दै सधैं तिम्रा बातमा अल्फेछु ।

३.२.१.१२ त्रिवेणी

रापती साहित्य परिषद्द्वारा २०६७ सालमा प्रकाशित रमेश सुवेदी, दामु मर्सिफूल, कविता उपाध्यायको संयुक्त गजलकृति हो **त्रिवेणी**, जसमा टीकाराम उदासीको भूमिका रहेको छ । शृङ्गारिक भाव भूमिलाई आत्मसाथ गरिएको यस कृतिमा राजनीतिक आर्थिक तथा सामाजिक रूढि प्रवृत्तिलाई कलात्मक शैलीमा अभिव्यक्त यस कृतिमा गरिबी, पछ्यौटेपन, रूढि परम्पराका कारण खस्कदो मानीवय र यसले यत्रतत्र पारेको प्रभावलाई इङ्गित गरिएको छ । यस कृतिमा बहरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई आत्मसाथ नगरिएको छ । यसै कृतिबाट रमेश सुवेदीको गजलांश :

जति कसी लगाए पनि पित्तल कहिले सुन हुन्थ्यो

जति धेरै चम्के पनि तारा किन जुन हुन्थ्यो ।

३.२.१.१३ जीवन उपदेश

२०६८ सालमा प्रकाशित संगित पुनको गजलकृति **जीवन उपदेश**मा डि.बी.टुहुरेको भूमिका रहेको छ । बहदो यान्त्रिक जीवनले जीवनका विविध आयामलाई के कसरी असर पारेको छ भन्ने कुरालाई मूल चुरो बनाइएको यस कृतिमा शृङ्गारिकता, देशप्रेम, अस्थिर राजनीतिक प्रवृत्ति जस्ता कुरालाई पनि संबोधन गरिएको छ । यस कृतिमा बहरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई आत्मसाथ नगरिएको छ । यसै कृतिबाट एउटा गजलांश :

गाह्रो छ विश्वास गर्न आफन्तैलाई

कोही पनि सच्चा इमान्दार छैन ।

उपर्युक्त कृतिका साथै रोल्पा जिल्ला बाट हालसम्म एकल र सयुक्त गरी करिब ६५ भन्दा बढी गजलकृतिहरू प्रकाशित भएका छन् ।

३.२.२ रोल्पा जिल्लाको गजल सम्बद्ध संस्था

३.२.२.१ मध्यपश्चिमाञ्चल गजल प्रतिष्ठान शाखा रोल्पा

गजलगोष्ठी, प्रतियोगिता, अन्तर्क्रिया गर्ने गगन दैलेखीको अध्यक्षतामा स्थापीत यस संस्थाले रोल्पा जिल्लाको विकासमा महत्वपूर्णको भूमिका खेलेको पाइन्छ ।

उपर्युक्त संस्थाका अतिरिक्त रोल्पा जिल्लाको गजलसँग सम्बन्ध संस्थाहरूमा दियालो प्रकाशन समूह रोल्पा , रापती साहित्य परिषद शाखा रोल्पा, ललित साहित्य परिषद रोल्पा आदि समूह रहेका छन् ।

३.३ रूकुमका गजलको सर्वेक्षण

३.३.१ रूकुम जिल्लाका गजलहरू र गजलकृति

इन्द्रजित आभास, प्रदिप स्वर्णबगर, अम्बिका अगम, गोविन्द पुन गिरिस, पूर्ण घर्ती, गंगा बी.सी., भद्र शर्मा, रामविर पुन, लक्ष्मण हमाल, बासुदेव भावुक, विष्णु शर्मा अथकमनु, सुधा समाल सानु, सूर्य प्रकास पुन, राजु लामिछाने, तेजु स्वर्णकार शीतल, फलक वली, समर्पण गाउँले, मोति किरण परियार, सिजन जिएम, रेशम सेन्चुरी, सरस्वती गहतराज, दिपु दिपेश, सिजन बी.एम. सिवान्नी, सिर्जना शर्मा, गिरी प्रसाद बुढा, पिके क्षितिज, सुदिक्षा वली, दिपेन्द्र जि.एम. क्यानभाष, रामविर पुन, जे.बि. स्मित, लक्ष्मण शर्मा दाहाल, निरन्तर, भाष्कर कार्की, रविन मृदुभाषी, भावना

संगम, चरित्रा शाहा भावातित , भाष्कर काजी, सुशिला पुन, शेर बहादुर सुनार, उषा गहतराज, गहतराज रश्मी आदि रहेका छन् ।

३.३.१.१ स्मृतिमा तिम्रो आर्तनाद

म.प.ग.प्र शाखा रुकुमद्वारा २०६६ सालमा प्रकाशित विष्णु शर्मा अथकमनु गजलकृति स्मृतिमा तिम्रो अर्तनादमा ५८ वटा गजल र टीकाराम उदासीको भूमिका रहेको छ । शृङ्गारिक भाव भूमिलाई आत्मसाथ गरिएको यस कृतिमा राजनीतिक आर्थिक तथा सामाजिक रूढि प्रवृत्तिलाई कलात्मक शैलीमा अभिव्यक्त यस कृतिमा शृङ्गारिकता, देशप्रेम, अस्थिर राजनीतिक प्रवृत्ति जस्ता कुरालाई पनि संबोधन गरिएको छ । आञ्चलिक भाषा र लोक बिम्बको प्रयोग गरिएको यस कृतिमा बहरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई आत्मसाथ नगरिएको छ । यसै कृतिबाट एउटा शेर:

हाँसो र रोदनको फरक छुट्याउनलाई

आँसुले परेली भिजाउँदा पो थाहा हुन्छ ।

३.३.१.२ हिउँ पनि त पगिलरहेछ

भिजन पब्लिकेसन काठमाण्डौद्वारा २०६६ सालमा प्रकाशित खम्बु चन्द्र समिर यात्रीको गजलकृति हिउँ पनि पगिलरहेछमा ५७ वटा गजल समावेश गरिएका छन् । यस कृतिमा समाजका किनारिकृत आवाजहरूलाई मुख्य रूपमा उठाउन खोजिएको छ । क्रान्तिकारी तथा परिवर्तित आवाजहरूलाई मुखरित गरिएको, प्रगतिवादी विचार धारा तथा समसामयिक विषय बस्तुलाई आत्मसाथ गरिएको यस कृतिका प्राय गजलहरू लोक लयमा आधारित छन् । यसै कृतिबाट एउटा गजलको शेर :

हिमाल भुक्ने छैन सागर सुक्ने छैन

बिहानीको यात्रा हाम्रो कहिलै रुक्ने छैन ।

३.३.२ रुकुम जिल्लाका गजल प्रधान पत्रिका

३.३.२.१ मोति

म .प.ग.प्र. शाखा रुकुमको प्रकाशन तथा विष्णु शर्मा अथकमनुको सम्पादकत्वमा प्रकाशित गजल प्रधान पत्रिका हो मोति । यस पत्रिकाले रुकुम जिल्लाको गजलको उन्नयनमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको छ । यस गजल प्रधान पत्रिका स्थापित तथा नवसर्जकहरूको साभा चौतारीको रूपमा रहेको छ । यसै पत्रिकाबाट इन्द्रजित आभाषको गजलांश :

बिहानी बनाउँछ रातले आफ्नो पर्दा उघार्छ,

सूर्यले पनि उज्याला किरण धर्तीमा झार्छ ।

उपर्युक्त पत्रिका बाहेक रुकुम जिल्लाको गजलको विकासमा सम्बद्ध साहित्य पत्रिकाहरू सिर्जना सरोवर, नवयात्रा आदि रहेका छन् ।

३.३.३ रुकुम जिल्लामा गजलसँग सम्बद्ध संस्थाहरू

३.३.३.१ मध्यपश्चिमाञ्चल गजल प्रतिष्ठान शाखा रुकुम

विष्णु शर्मा अथकमनुको अध्यक्षतामा स्थापित यस सस्थाले आफ्नो मुख पत्रको रूपमा मोति पत्रिका प्रकाशन गरेको छ । यसका साथै गजलसँग सम्बद्ध विविध गतिविधीहरू संचालन गर्दै आएको पाइन्छ ।

उपर्युक्त संस्थाका अतिरिक्त रुकुम जिल्लाको गजलको उन्नयनमा संगलन अन्य संस्थाहरू स्वर्णवस्ती साहित्य समाज आदि रहेका छन् ।

३.४ सल्यानका गजलको सर्वेक्षण

३.४.१ छापामा सल्यान जिल्लाका गजलकारहरू

पूर्ण भण्डारी पंकच, अमर वली, अमर शाह, डम्बर पुन, ढुण्डी बैरागी, तेज विक्रम शाह, दिपेन्द्र डि.सी., रमेश क्षितिज, दिपेन्द्र रावल दिप, नारायण सल्यानी, भद्र सिंह बुढा भास्वर, भानु ज्योती वली, मौसम दास श्रेष्ठ, रविन दास देवकोटा, विरेन्द्र समाल, प्रवेश शाह आमोद, हेम संगितराज सत्याल, मिसर स्वनी निश्चल, शालिग्राम सत्याल, गणेश वि.क. गजल, डि.आर. वली प्रतीक, महेन्द्र बाबु बस्नेत, गणेश डाँगी गगन, पूर्ण के.सी. प्रज्जवल, राकेश बस्नेत राज, इन्द्र भण्डारी, भीम भारती, इन्द्र भण्डारी अंकित, निर्मल वली मिलन आदि रहेका छन् ।

३.४.१.१ संकल्प शिखा

मध्यपश्चिमाञ्चल साहित्य परिषद्द्वारा २०५७ सालमा प्रकाशित पूर्ण भण्डारी पंकजको गजलकृति **संकल्प शिखामा** ४० वटा गजल तथा कृष्णहरि बरालको भूमिका रहेको छ । शृङ्गारिक भाव भूमिलाई आत्मसाथ गरिएको यस कृतिमा राजनीतिक आर्थिक तथा सामाजिक रूढि प्रवृत्तिलाई कलात्मक शैलीमा अभिव्यक्त यस कृतिमा गरिबी, पछ्यौटेपन, रूढि परम्पराका कारण खस्कदो मानीवय र यसले यत्रतत्र पारेको प्रभावलाई इङ्गित गरिएको छ । यस कृतिमा बहरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई आत्मसाथ नगरिएको छ । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

पसिनामा डुब्दा पनि अभै अनिकाल भयो
बुद्ध रोयो गान्धी रोयो छाति भित्र मुटु रोयो ।

३.४.१.२ आभाष

बाङ्गमय चौतरी सुर्खेतद्वारा २०६८ सालमा प्रकाशित डि.आर. वली प्रतीकको गजलकृति **आभाषमा** ७८ वटा गजल समावेश छन् । बहदो यान्त्रिक जीवनले जीवनका विविध आयामलाई के कसरी असर पारेको छ भन्ने कुरालाई मूल चुरो बनाइएको यस कृतिमा शृङ्गारिकता, देशप्रेम, अस्थिर राजनीतिक प्रवृत्ति जस्ता कुरालाई पनि संबोधन गरिएको छ । यस कृतिमा बहरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई आत्मसाथ नगरिएको छ । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

मेलापात घास दाउरा गर्दै बित्यो जुनी
दुःख पीडा जंगार तर्दै बित्यो जुनी ।

३.४.१.३ उनैका लागि

राप्ती साहित्य समाज काठमाण्डौद्वारा २०६८ सालमा प्रकाशित महेन्द्र बाबु बस्नेतको गजलकृति **उनैका लागि**मा पूर्ण भण्डारी पंकजको भूमिका रहेको छ । शृङ्गारिक भाव भूमिलाई आत्मसाथ गरिएको यस कृतिमा राजनीतिक आर्थिक तथा सामाजिक रूढि प्रवृत्तिलाई कलात्मक शैलीमा अभिव्यक्त यस कृतिमा गरिबी, पछ्यौटेपन, रूढि परम्पराका कारण खस्कदो मानीवय र यसले यत्रतत्र पारेको प्रभावलाई इङ्गित गरिएको छ । यस कृतिमा बहरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई आत्मसाथ नगरिएको छ । यसै कृतिबाट एउटा शेर:

नबलेरै दियो अब निभ्ने तय गन्यो अरे
अँधेरीमै रमाउँदै चलिरा'छ जिन्दगी यो ।

३.४.१.४ खामभिन्नको चिठी

२०६८ सालमा प्रकाशित गणेश डाँगी गगनको गजलकृति **खामभिन्नको चिठी**मा १३४ वटा गजलकृतिहरू छन् । बहदो यान्त्रिक जीवनले जीवनका विविध आयामलाई के कसरी असर पारेको छ भन्ने कुरालाई मूल चुरो बनाइएको यस कृतिमा शृङ्गारिकता, देशप्रेम, अस्थिर राजनीतिक प्रवृत्ति जस्ता कुरालाई पनि संबोधन गरिएको छ । यस कृतिमा बहरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई आत्मसाथ नगरिएको छ । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

जाग युवा जाग देशले भन्दैछ
विकासतिर लाग देशले भन्दैछ ।

३.४.१.५ मुटुभिन्न अतित बल्किदा

रापती साहित्य परिषदबाट प्रकाशित याकुब बाबु घर्तीमगरको गजलकृति **मुटु भिन्न अतित बल्किदामा** ५७ वटा गजल समावेश गरिएको छ । भुइँ मान्छेका हाँसो, रोदन, प्रेम, वियोग जस्ता विषयलाई संबोधन गरिएको यस कृतिमा स्थानीय जीवनशैली, रहनसहन तथा लोक साहित्य, भाषिकालाई आत्मसाथ गरिएको छ । यस कृतिमा बहरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई आत्मसाथ नगरिएको छ । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

बर्षै भरि नङ्गा खियाउदा पनि
एक जोर कपडा चोलीले रुवाउँछ ।

३.४.१.६ उनैको सम्भनामा

भेरी साहित्य समाजको बाँकेद्वारा २०६९ सालमा प्रकाशित पूर्ण के.सी. प्रज्वल र राकेश बस्नेत राजको गजलकृति हो **उनैको सम्भनामा** । शृङ्गारिक भाव भूमिलाई आत्मसाथ गरिएको यस कृतिमा राजनीतिक आर्थिक तथा सामाजिक रूढि प्रवृत्तिलाई कलात्मक शैलीमा अभिव्यक्त यस कृतिमा गरिबी, पछ्यौटेपन, रूढि परम्पराका कारण खस्कदो मानीवय र यसले यत्रतत्र पारेको प्रभावलाई इङ्गित गरिएको छ । यस कृतिमा बहरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई आत्मसाथ नगरिएको छ । यसै कृतिबाट रकेश बस्नेत राजको एउटा गजलांश :

तिमी आयौ जिन्दगीमा बहार पनि आयो
बेसाहारा जिन्दगीको आधार पनि आयो ।

३.५ प्युठानका गजलको सर्वेक्षण

३.५.१ प्युठान जिल्लाका गजलकारहरू र तिनका गजलकृति

पुष्कर रिजाल पुष्प, कुशल कृष्ण शर्मा कञ्जन, के.सी. उदय, जानकी सुनार, नवीन कुमार श्रेष्ठ, भावेश भुमरी, भुपेन्द्र सुवेदी, बरुण विवश प्युठानी, वाई बी. अभ्यासी, थम्मन अधिकारी, सम्बोधन पौडेल, सागर पौडेल, सुनिल पौडेल, सुनिल पोखरेल, रमेश खनाल निशान, वीर ब. कार्की, रमाइलो साथी, घनश्याम अस्तित्व, युवराज भण्डारी सन्जाल, वी.पी. सेढाई अभागी आदि रहेका छन् ।

३.५.१.१ जेलभिन्नको मुटु

थम्मन अधिकारीद्वारा २०५४ सालमा प्रकाशित ५२ वटा गजल समावेश गरिएको के.बी. उदयको गजलकृति हो **जेलभिन्नको मुटु** , जसमा बुँद रानाको भूमिका रहेको छ । भुइँ मान्छेका हाँसो, रोदन, प्रेम, वियोग जस्ता विषयलाई संबोधन गरिएको यस कृतिमा स्थानीय जीवनशैली, रहनसहन तथा लोक साहित्य, भाषिकालाई आत्मसाथ गरिएको छ । यस कृतिमा बहरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई आत्मसाथ नगरिएको छ । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

फूलहर मौलाउनलाई भारहरू गोडन पर्छ
जवार हीरा प्राप्त गर्न चट्टानहरू फोड्नु पर्छ ।

३.५.१.२ गजल पुष्प

साहित्य योगाभ्यास नेपालद्वारा २०६५ सालमा प्रकाशित पुष्कर रिजाल पुष्पको गजलकृति हो **गजलपुष्प**, जसमा ७३ ओटा गजलहरू समावेश छन् । बहदो यान्त्रिक जीवनले जीवनका विविध आयामलाई के कसरी असर पारेको छ, भन्ने कुरालाई मूल चुरो बनाइएको यस कृतिमा

शृङ्गारिकता, देशप्रेम, अस्थिर राजनीतिक प्रवृत्ति जस्ता कुरालाई पनि संबोधन गरिएको छ । यस कृतिमा बहरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई आत्मसाथ नगरिएको छ । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

जीवनभरि लडाउँछु थाकी लतमन्न पर्दा
मृत्यु बनी पासो सरी सर्किन्छु यो समय ।

३.५.१.३ धर्ती-आकाश

२०७१ सालमा प्रकशित युवराज भण्डारी सञ्जाल को गजलकृति हो धर्ती-आकाश । शृङ्गारिक भाव भूमिलाई आत्मसाथ गरिएको यस कृतिमा राजनीतिक आर्थिक तथा सामाजिक रूढि प्रवृत्तिलाई कलात्मक शैलीमा अभिव्यक्त यस कृतिमा गरिबी, पछ्यौटेपन, रूढि परम्पराका कारण खस्कदो मानीवय र यसले यत्रतत्र पारेको प्रभावलाई इङ्गित गरिएको छ । यस कृतिमा बहरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई आत्मसाथ नगरिएको छ । यसै कृतिबाट रकेश बस्नेत राजको एउटा गजलांश :

मर्नलाई बाँच्नु पर्छ रून्लाई हाँस्नु पर्छ
जिन्दगी यो खै के के गर्न साच्नु पर्छ !

चौथो परिच्छेद

कर्णाली अञ्चलका गजलहरूको सर्वेक्षण

प्रस्तुत अध्ययनको उद्देश्य नेपालका साबिक पाँच विकास क्षेत्रमध्ये मध्यपश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रका गजलहरूको सर्वेक्षण गर्नु रहेको परिप्रेक्षमा यस परिच्छेदमा चाहिँ उक्त विकास क्षेत्र अन्तर्गत पर्ने भेरी, राप्ती र कर्णाली जस्ता ३ अञ्चलमध्ये कर्णाली अञ्चलका सबै जिल्लाका गजलहरूको सर्वेक्षण गरिएको छ। त्यस कर्णाली अञ्चलमा पर्ने जिल्लाहरू हुन्: कालिकोट, जुम्ला, मुगू, डोल्पा र हुम्ला। यी जिल्लाका गजलहरूको सर्वेक्षण तलका उपशीर्षक अन्तर्गत गरिएको छ:

४.१ कालिकोटका गजलको सर्वेक्षण

४.१.१ कालिकोट जिल्लाका गजलकारहरू र तिनका गजलकृति

कृष्णराज धमला अपूर्ण, मुन्दन शर्माचार्य, नयरुप धमला, श्रमिक, प्रकाश शाही सरोवर, परेक बी.क., युवराज शाही, कृष्ण शाही कुञ्जन, त्रिसित बसन्त, भुपेन्द्र जंग शाही, धनराज योगी भावुक, किरण कालिकोटे, बुद्धिसागर चपाई आदि रहेका छन्।

४.१.१.१ अनिदो रातका सपनाहरू

२०६० सालमा प्रकाशित कृष्णराज धमला अपूर्णको गजलकृति हो अनिदो रातका सपनाहरू, जसमा ६० वटा गजलहरू रहेका छन्। भुइँ मान्छेका हाँसो, रोदन, प्रेम, वियोग जस्ता विषयलाई संबोधन गरिएको यस कृतिमा स्थानीय जीवनशैली, रहनसहन तथा लोक साहित्य, भाषिकालाई आत्मसाथ गरिएको छ। यस कृतिमा बहरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई आत्मसाथ नगरिएको छ। यसै कृतिबाट एउटा शेर :

शीतल हुन्छ भन्थे माया मुटु जल्दो रहेछ
कहिलेकाही अति साह्रो गरी पोल्दो रहेछ।

४.१.१.२ रारा जलेपिछ

नेपाल पोरेल साहित्य समाजका लागि बैरागी जेठाद्वारा २०६१ सालमा प्रकाशित बृद्धिसागर चपाईको गजलकृति हो रारा जलेपिछ, जसमा ललिजन रावलको भूमिका रहेको छ। शृङ्गारिक भाव भूमिलाई आत्मसाथ गरिएको यस कृतिमा राजनीतिक आर्थिक तथा सामाजिक रूढि प्रवृत्तिलाई कलात्मक शैलीमा अभिव्यक्त यस कृतिमा गरिबी, पछ्यौटेपन, रूढि परम्पराका कारण खस्कदो मानीवय र यसले यत्रतत्र पारेको प्रभावलाई इङ्गित गरिएको छ। यस कृतिमा बहरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई आत्मसाथ नगरिएको छ। यसै कृतिबाट एउटा शेर :

कता छ जुम्ला कता छ हुम्ला
खच्चडको पिठ्यूमा नुन रोयो।

४.१.१.३ भिजेको सिरानी

२०६२ सालमा प्रकाशित कृष्णराज धमला अपूर्णको गजलकृति हो भिजेको सिरानी। राजनीतिक आर्थिक तथा सामाजिक रूढि प्रवृत्तिलाई कलात्मक शैलीमा अभिव्यक्त यस कृतिमा शृङ्गारिकता, देशप्रेम, समसामयिक प्रवृत्ति जस्ता कुरालाई पनि संबोधन गरिएको छ। यस कृतिमा बहरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई आत्मसाथ नगरिएको छ। यसै कृतिबाट एउटा शेर:

आगोसँग पानीसँग बलेकै छ छाती
सम्भनाको रापसँग जलेकै छ छाती।

४.१.१.४ बदलिरहने बादलको तस्बिर

महेन्द्र प्रसाद चौलागाईंद्वारा २०६७ सालमा प्रकाशित पुष्पराज आचार्य पीडितको गजलकृति हो, बदलिरहने बादलको तस्बिर जसमा खगेन्द्र गिरि कोपिलाको भूमिका तथा ५४ वटा गजल रहेका छन्। सामाजिक असमानता र रुढिवादी परम्पराको रूपमा विरोध गरिएको यस कृतिमा ग्रामीण जनजीवन, प्रकृतिक सुन्दरताको वर्णन, मानवीय संवेदनालाई उजागर गरिएको छ। प्राय गजलहरू गीती लयमा लेखिएका यसै कृतिबाट एउटा शेर :

हस्ते कस्ले गर्दछ र ऋणैऋणैको तमसुकमा
खाली नै छ अभै दिलको पाना जिन्दगीको।

४.१.१.५ दोभान

कर्णाली साहित्य प्रतिष्ठानद्वारा २०६७ सालमा प्रकाशित धनराज योगी भावुकको गजलकृति हो दोभान। जसमा ७० वटा गजल रहेका छन्। समाजका किनारिकृत आवाजहरूलाई मुख्य रूपमा उठाउन खोजिएको छ। प्रगतिवादी विचार धारा तथा समसामयिक विषय बस्तुका साथै देशभक्तिपूर्ण भाव भूमिलाई आत्मसाथ गरिएको यस कृतिका अधिकांश गजलहरू लोक लयमा रहेका छन्। यसै कृतिबाट एउटा शेर :

संसार हेर्न संसार फेर्न यस्तो हुनुपर्छ
म आँखा तिमी नानी भए चल्छ जिन्दगानी।

४.१.१.६ कर्णालीको बगर

२०६८ सालमा प्रकाशित किरण कालिकोटेको गजलकृति हो कर्णालीको बगर, जसमा १०१ वटा गजल रहेका छन्। भुइँ मान्छेका हाँसो, रोदन, प्रेम, वियोग जस्ता विषयलाई संबोधन गरिएको यस कृतिमा स्थानीय जीवनशैली, रहनसहन तथा लोक साहित्य, भाषिकालाई आत्मसाथ गरिएको छ। यस कृतिमा बहरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई आत्मसाथ नगरिएको छ। यसै कृतिबाट एउटा शेर :

तिमी र म थियौँ आकाश थियो
जुनेलीमा बेग्लै मधुमास थियो।

४.१.१.७ तराजुमा माया

क्रियटिभ पब्लिकेशनद्वारा २०७० सालमा प्रकाशित भुपेन्द्र जंग शाहीको गजलकृति हो तराजुमा माया जसमा ज्ञानुवाकर पौडेलको भूमिका रहेको छ। बहदो यान्त्रिक जीवनले जीवनका विविध आयामलाई के कसरी असर पारेको छ भन्ने कुरालाई मूल चुरो बनाइएको यस कृतिमा शृङ्गारिकता, देशप्रेम, अस्थिर राजनीतिक प्रवृत्ति जस्ता कुरालाई पनि संबोधन गरिएको छ। यस कृतिमा बहरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई आत्मसाथ नगरिएको छ। यसै कृतिबाट एउटा शेर :

चामलको दानामा दुख्छ कर्णाली
अवसरबाट जै'ले नि चुक्छ कर्णाली।

४.२ जुम्लाका गजलको सर्वेक्षण

४.२.१ जुम्ला जिल्लाका गजलकारहरू र तिनका गजलकृति

रण बहादुर रावत, कृष्ण राज न्यौपाने, चेतन रोकाया भिष्म, दत्त बहादुर नेपाली पतिङ्गर, दिलक आचार्य, धन ब. शाही, पदम महत डेडलक, पार्थिव न्यौपाने, विमल तिमिल्सेना, बी.बी.सी. जुम्ली, बैरागी बाबु, भीम नेपाली साने, मनरूप बेप्च्युन, राजकुमार कुँवर रावल रोमान्टिक, लक्ष्मण पाखे, लोक प्रसाद उपाध्याय एकान्त, सागरनाथ योगी, हरिबाबु पारखी, हस्तनाथ योगी संघर्ष नरेन्द्र जैसी, भावुक प्यासी चिन्तन, धनसुर ऐडी जुनतारा, प्रवाना सार्की विरही, संजीव गाउँले आदि रहेका छन्।

४.२.१.१ सपनाको खोजीमा

कर्णाली न्युज डटकम द्वारा २०६९ सालमा प्रकाशित रण बहादुर रावत संजिव गाँउले, को गजलकृति हो सपनाको खोजीमा । जसमा खगेन्द्र गिरि कोपिलाको भूमिका तथा ७१ वटा गजलहरू समावेश छन् । सामाजिक असमानता र रुढिवादी परम्पराको रूपमा विरोध गरिएको यस कृतिमा ग्रामीण जनजीवन, प्रकृतिक सुन्दरताको वर्णन, मानवीय संवेदनालाई उजागर गरिएको छ । प्राय गजलहरू गीती लयमा लेखिएका यसै कृतिबाट एउटा शेर :

जिन्दगी यो तिमीसँगै बिताउने छ चाहना
तिमीसँगै यो जिन्दगी कटाउने छ चाहना ।

२.३.३ जुम्लाको गजलसँग सम्बद्ध संस्था

२.३.३.१ मध्य पश्चिमाञ्चल गजल प्रतिष्ठान शाखाद्वारा जुम्ला :

२०६२ सालमा दीलक आचार्यको अध्यक्षतामा स्थापित यस सस्थाले विभिन्न गजलकृति प्रकाशन तथा गजल सम्बन्धी विविध क्रियाकलाप गरेको पाइन्छ ।

४.३ मुगूका गजलको सर्वेक्षण

४.३.१ मुगू जिल्लाका गजलकारहरू र तिनका गजलकृति

संकल्प निर्मोही, सुधा कल्पीत, दिपज्योति, सूर्य ब. डाँगर, दिल ब. रावल, सौहार्द, लक्ष्मी प्रसाद प्याकुरेल अटल प्यासी, धनजित मल्ल विवश, धर्मराज सञ्जयाल, राजेन्द्र मल्ल, मंगल थापा, ऐभान परियार वियोगान्त, मन ब. रोकाया मुस्कान सरोवर, मञ्जन बुढा विश्वदीप, देवेन्द्र कार्की, सागर मल्ल, विमल कार्की, नर ब. सार्की, निर्मला शाही, सकुमाया शाही, लाल ब. रावत, खड्क ब. रोकाया, भीम बहादुर थापा मंगल आदि रहेका छन् ।

४.३.१.१ मेरो रारा तिम्रो तस्बिर

रामलाल देवकोटाद्वारा २०६७ सालमा प्रकाशित सूर्य ब. रोकाया संकल्प निर्माहीको गजलकृति हो मेरो रारा तिम्रो तस्बिर, जसमा खगेन्द्र गिरि कोपिलाको भूमिको तथा ७१ ओटा गजलहरू रहेका छन् । भुइँ मान्छेका हाँसो, रोदन, प्रेम, वियोग जस्ता विषयलाई संबोधन गरिएको यस कृतिमा स्थानीय जीवनशैली, रहनसहन तथा लोक साहित्य, भाषिकालाई आत्मसाथ गरिएको छ । यस कृतिमा बहरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई आत्मसाथ नगरिएको छ । यसै कृतिबाट एउटा शेर :

आफू डुब्यौं कोहीपनि नडुबेको ठाउँमा
मलाई उताय्यौ र त म निर्मोही बनेँ ।

४.३.१.२ रारा गजल सरोवर

रारा गजल सरोवरद्वारा २०६८ सालमा प्रकाशित मुगूका १२ जना स्रष्टाहरू सुधा कल्पित, दिपज्योति समाधान, सौहार्द, अटल प्यासी, विवश, धर्मराज, राजेन्द्र मल्ला मंगल थापा वियोगान्त, मुस्कान सरोवर, विश्वदीपका संयुक्त गजलकृति हो – रारा गजल सरोवर, जसमा सूर्य रोकाय संकल्प निर्मोहीको भूमिका रहेको छ । समाजका किनारीकृत आवाजहरूलाई मुख्य रूपमा उठाउन खोजिएको छ । क्रान्तिकारी तथा परिवर्तित आवाजहरूलाई मुखरित गरिएको यस कृतिका प्राय गजलहरू लोक लयमा आधारित छन् । यसै कृतिबाट सुधा कल्पितको एउटा गजलको शेर :

उन्दा शब्द थुङ्गा ख्याल राख्नुपर्छ
माझी बिना डुङ्गा ख्याल गनुपर्छ ।

४.३.२ मुगू जिल्लाको गजलसँग सम्बन्ध संस्था

४.३.३.१ रारा गजल सरोवर

२०६७ सालमा सूर्य रोकाय संकल्प निर्मोहीको संयोजकत्वमा स्थापित यस संस्थाले मुगू जिल्लाको गजलको विकासमा विभिन्न महत्वपूर्ण कार्यहरू गर्दै आएको छ । यस संस्थाद्वारा २०६८ सालमा रारा गजल सरोवर संयुक्त गजलकृति प्रकाशित छ ।

उपर्युक्त संस्थाका अतिरिक्त मुगू जिल्लाको गजलको विकासका लागि लागिपरेका संस्थाहरूमा रारा कला संस्कृति समाज , रारा मिडिया प्रा.ली. आदि रहेका छन् ।

४.४ डोल्पाका गजलको सर्वेक्षण

४.४.१ डोल्पा जिल्लाका गजलकारहरू र तिनका गजलकृति

वीरचन्द्र बोहोरा शिशिर, विष्णु बुढा विनायक, रमेश अन्जान, जीवन बोहोरो पिडित, कान्छो आभागी, मुनु बी.सी., राम शाही आदि रहेका छन् ।

४.५ हुम्लाका गजलको सर्वेक्षण

४.५.१ हुम्लाका गजलकारहरू र तिनका गजलकृति

के.बी. सिम्पल, कर्ण बहादुर रोकाया, बसन्ती शाही, मधु शाही, बसन्त रोकाया, नरेन्द्र रोकाया, गणेश बी.क. स्पन्दन, मनरुप नेपाली दर्पण, जीवन शाही आषिस रोकाया आँसु रहेका छन् ।

पाँचौ परिच्छेद शोध विष्कर्ष

नेपालको साबिक पाँच विकास क्षेत्रमध्ये मध्यपश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रको गजलको सर्वेक्षण गर्ने उद्देश्य प्राप्तिका निमित्त यस शोधपत्रका दोस्रो, तेस्रो र चौथो परिच्छेदमा सम्बद्ध सामग्रीको विश्लेषण गरिएको छ । यस परिच्छेदमा चाहिँ शोध परिचयमूलक पहिलो परिच्छेद बाहेक दोस्रो, तेस्रो र चौथो परिच्छेदमा गरिएका अध्ययनको सारांश दिई त्यसपछि शोध समस्याको समाधानका रूपमा प्राप्त भएको निष्कर्ष दिइएको छः

५.१ सारांश

प्रस्तुत शोध मध्यपश्चिमाञ्चल क्षेत्रमा गजलहरूको सर्वेक्षणात्मक अध्ययन गरिएको छ । यो शोध परिचयमूलक पहिलो परिच्छेद र शोध निष्कर्षमूलक यस पाँचौ परिच्छेदसँगै बिचका दोस्रो, तेस्रो, चौथो परिच्छेद समेत मिली जम्मा पाँच परिच्छेद पूर्ण भएको छ । यस शोधका समस्यासँग सम्बद्ध सामग्रीको अध्ययन यसका दोस्रो, तेस्रो र चौथो परिच्छेदमा गरिएको छ । यसको सारांश तल दिइएको छ :

यस शोधको दोस्रो परिच्छेदमा भेरी अञ्चलको गजलको सर्वेक्षण गरिएको छ । खास गरी बाँके जिल्ला यस क्षेत्रको गजलको उद्भव भूमि हो । त्यस्तै बज्ज-ए-अदब, महेन्द्र बज्ज-ए-अदब, गुल्जार-ए-अदब, मध्यपश्चिमाञ्चल गजल प्रतिष्ठान जस्ता गजल सम्बद्ध संस्था जसले यस क्षेत्रमा गजलको उन्नयनमा विशिष्ट भूमिका खेलेका छन् । त्यस्तै गजलगङ्गा, भरिया, गजलमञ्जरी पत्रिकाका साथै जीवनको मुस्कान, महकते जख्म, राग वसुन्धरा, अलिअलि मूर्छना अलिअलि होस, आँसुको अनुवाद, तस्बिर जस्ता महत्वपूर्ण कृतिका साथै खगन्द्र गिरि कोपिला, प्रकाश राजापुरी, अब्दुल लतिफ शौक, महानन्द ढकाल, दीपक आचार्य जलन, जमिल अहमद हासमी, अमृत ढकाल निर्जन, अञ्जान स्नेहा, पूर्ण समिर महतारा, डम्मर बी. सी. जस्ता व्यक्तिहरूको भेरी अञ्चलको क्षेत्रको गजलमा महत्वपूर्ण भूमिका रहेको छ ।

यस शोधको तेस्रो परिच्छेदमा राप्ती अञ्चलको गजलको सर्वेक्षण गरिएको छ । राप्ती अञ्चल यस क्षेत्रको गजल प्रधान पत्रिका प्रकाशनका दृष्टिले अग्र स्थानमा देखिन्छ । २०६२ सालमा प्रकाशित उत्साह पत्रिका यस मध्यपश्चिमाञ्चल क्षेत्रकै पहिलो गजल प्रधान पत्रिका हो । त्यस्तै उत्साह साहित्य कुञ्ज, म.प.ग.प्र.का शाखाहरूका साथै राप्ती साहित्य समाज, दीयो प्रकाशन समूह जस्ता संस्थाहरूले यस क्षेत्रको गजलको श्रीवृद्धिमा महत्वपूर्ण भूमिका छन् । बोल्दैछ आफैँ मौसम, नीलो कनिका, स्मृतिमा तिम्रो आर्तनाद जस्ता कृतिका साथै टीकाराम उदासी, डी. बी. तुहुरो, ऋषि शमा सुदामा, विष्णु शर्मा अथकमनुलगायतका व्यक्तिहरूको राप्ती अञ्चलको गजलको विकासमा महत्वपूर्ण भूमिका रहेको छ ।

यस शोधको चौथो परिच्छेदमा कर्णाली अञ्चलको गजलको सर्वेक्षण गरिएको छ । कर्णाली अञ्चलमा तुलनात्मक रूपमा कम मात्रामा गजल सम्बन्धी गतिविधिहरू भएका छन् । रारा गजल सरोवर तथा म.प.ग.प्र. का शाखाहरू संस्थागत रूपमा यस क्षेत्रको गजलको विकासमा लागि परेमा छन् । त्यस्तै यस क्षेत्रका उल्लेख्य गजल कृतिहरूमा बदलिरहने बादलको तस्बिर, रारा जलेपछि आलि रहेका छन् भने पुष्प आचार्य पीडित, सूर्य रोकाया संकल्प निर्मोही, कृष्ण धमला अपूर्ण जस्ता व्यक्तिहरूको कर्णाली अञ्चलको क्षेत्रको गजलको विकासमा महत्वपूर्ण भूमिका रहेको छ ।

५.२ निष्कर्ष

प्रस्तुत शोधमा मध्यपश्चिमाञ्चल क्षेत्र अन्तर्गत पर्ने भेरी, राप्ती, कर्णाली अञ्चलका गजलहरूको सर्वेक्षणात्मक अध्ययन गरिएको छ । यस क्षेत्रको गजल परम्परा, छापामा आएका गजलकारहरूको सर्वेक्षण, प्रकाशित गजलकृतिको संक्षिप्त अध्ययन, गजलप्रधान पत्रिकाको सर्वेक्षण तथा संक्षिप्त अध्ययनका साथै गजलको उन्नयनमा संलग्न संस्था तथा पत्रिकाको सर्वेक्षण गरिएको छ ।

यस मध्यपश्चिमाञ्चल क्षेत्रमा उर्दू गजल परम्पराको लामो इतिहास भएता पनि प्रकाशनका इतिहास छोटो रहेको छ । भण्डै ४० को दशकबाट नेपाली गजलको परम्परा रहेको यस क्षेत्रमा ६० को दशकलाई गजल गतिविधिका दृष्टि उत्कृष्ट दशकका रूपमा लिन सकिन्छ । थारू, अवधी, डोटेली भाषामा समेत गजलको परम्परा रहेको यस क्षेत्रमा ६० कै दशकबाट गजल गायनको परम्परा अघि बढेको देखिन्छ ।

विभिन्न एफ. एम. रेडियो, पत्रपत्रिका तथा गजल सम्बद्ध संस्थाका शाखा, उपशाखाको स्थापना तथा गजल मुसायरा, बहुभाषी गजल गोष्ठी, विभिन्न अन्तर्क्रिया तथा प्रतियोगिताले पनि यस क्षेत्रको गजलमा उल्लेख्य भूमिका निभाएको छ ।

भेरी अञ्चलमा गजलको गुणात्मक पक्षलाई लिएर अन्तर्क्रिया बढी भएको देखिन्छ भने राप्ती अञ्चल गजलकृति प्रकाशनका दृष्टिले अघि देखिन्छ । त्यस्तै कर्णाली अञ्चल आञ्चलिकता दृष्टिले अघि देखिन्छ । समग्रमा नेपाली गजलको उन्नयनमा मध्यपश्चिमाञ्चल क्षेत्रको महत्वपूर्ण स्थान रहेको छ ।

५.३ अन्तिम निष्कर्ष

भौगोलिक रूपमा नेपालको भन्डै एक तिहाई भु-भाग ओगटेको मध्यपश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्र नेपाली भाषाको उद्गम स्थल हो । विभिन्न किसिमका सवाई, भारत, लोक कथा, आदि परम्पराबाट यस क्षेत्रको साहित्य विकसित भएको पाइन्छ । साहित्यका विविध विधाहरूको विकासको गति संगसंगै यस क्षेत्रको गजलले पनि कदममा कदम मिलाउँदै अघि बढेको देखिन्छ ।

मध्यपश्चिमाञ्चलमा गजल परम्पराको थालनी वि.स. २००४ तिरबाट उर्दू मुसायरा सँगै भएता पनि संस्थागत विकासको थालनी भने वि.स. २०१४ सालमा स्थापित बज्म –ए–अदबबाट भएको हो । बज्म –ए–अदबबाट थालनी भएको गजलको संस्थागत विकास महेन्द्र बज्म –ए–अदब (२०२५), गुल्जार ए अदब (२०३३), मध्यपश्चिमाञ्चल गजल प्रतिष्ठान (२०६२) सम्म फैलदै अघि बढी रहेको छ । यस क्षेत्रमा म.प.ग.प्र.को स्थापना सँगै गजलको विकासमा निकै ठुलो फड्को मारेको देख्न सकिन्छ ।

यस क्षेत्रमा खास गरी नेपाली गजल लेखनको परम्परा ४० को दशकदेखि प्रेम प्रकाश मल्ल महेन्द्र मधुकर, शंकरध्वज शाह, गुलाब खेतान आदि स्रष्टाहरू द्वारा भएको हो । खास गरी साठीको दशकदेखि यस क्षेत्रको गजलले आफूलाई विस्तृत आयममा फैलाउँदै लगेको देखिन्छ । जुन कार्यका निम्ति महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने व्यक्तिका रूपमा खगेन्द्र गिरि कोपिलालाई लिन सकिन्छ । कोपिलालाई अग्रस्रतामा मध्य पश्चिमाञ्चल गजल प्रतिष्ठानको स्थापनाहनुका साथै विभिन्न जिल्लाहरूमा यसको शाखा, उपशाखा स्थापना गर्न महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दै विभिन्न गजलप्रधान पत्रिका पुस्तक प्रकाशनमा मार्गदर्शक बन्दै गजल सम्बन्धी विविध क्रियाकलापहरूमा संलग्न देखिन्छन् । कोपिलासँगै टीकाराम उदासी, अब्दुल लतिफ शौक, दिपक आर्चाय जलन, अमृत ढकाल निर्जन, अन्जान स्नेहा, डी.वी. टुहुरो आदि उक्त कार्यमा रहेको देख्न सकिन्छ ।

लगभग २२० बढी गजलकृति प्रकाशन भएको यस क्षेत्रको पहिलो गजलकृति बाँच्ने रहरहरू (२०५०) हो यस क्षेत्रका उल्लेख्य गजलकृति हरूमा जीवनको मुस्कान, सजल, अलिअलि मुर्छना अलिअलि होस, राग बसुन्धारा, बोलैछ आफै मौसम , आँसुको अनुवाद, महक्ते जख्म, तस्बिर, आदिलाई लिन सकिन्छ भने भन्डै डेढ दर्जन गजलप्रधान पत्रिका प्रकाशन भएका र

भइरहेका यस क्षेत्रको पहिलो गजलप्रधान पत्रिका उत्साह (दाङ) हो । यस क्षेत्रका महत्वपूर्ण पत्रिकाहरूमा भरिया (जाजरकोट), गजलगङ्गा (बर्दिया), गजल मञ्जरी (बर्दिया), गजल बाटिका (सुर्खेत) लाई लिन सकिन्छ । गजल गायनमा यस क्षेत्रमा महत्वपूर्ण योगदान दिने स्रष्टाहरूमा मधु साश्रु सन्तोष श्रेष्ठ, कमल अधिकारी आदिलाई लिन सकिन्छ ।

भन्डै दुई हजारभन्दा बढी छापामा प्रकाशित यस क्षेत्रका गजलकारहरू मध्य केहिले गजलको वास्तविकतालाई बोध गरी यसको स्वत्व कायम हुने गरी रचना कार्यमा संलग्न रहेको देखिन्छ । साथै विविध प्रवृत्ति र भाव भुमी, विषय बस्तुलाई आत्मसाथ गरेकैले समग्र नेपाली गजलको ऐनामा यस क्षेत्रको गजलको अनुहार स्पष्ट देख्न सकिन्छ भने गजललाई अन्य साहित्यका विधाहरू संगै काँधमा काँध राखेर हिँड्न सक्ने खुबी प्रधान गर्नेमा यस क्षेत्रले महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको छ । जुन मध्यपश्चिमाञ्चलको गजलको उपलब्धी हो ।

सन्दर्भ सामग्री सूची

अञ्जान, कपिल (२०७१), तस्बिर, काठमाण्डौ: पूर्णिमा साहित्य समाज कोहलपुर ।

अधिकारी, खगेन्द्र अमृत (२०६५), वसन्तमै फूलका आँसु, दैलेख: लेखक स्वयम् ।

_____ .(सम्पा.)(२०७१), गजलमाला, ११:१२ , पृ. २७ ।

_____ .र अन्य (२०६९), आँसुले जलेको मन, काठमाण्डौ: विश्व नेपाली साहित्य मञ्च ।

अधिकारी, संजीव पीडित र सन्दिप अधिकारी अभागी कान्छो (२०६५), अनन्त आकाशको यात्रा, नेपालगञ्ज: म.प.ग.प्र. ।

आचार्य, दीपक जलन (२०६३), आँसुभिन्नको अविरल यात्रा, नेपालगञ्ज: म.प.ग.प्र. ।

_____ .(सम्पा.)(२०६५), सपना, १:१ , पृ. १४ ।

_____ .(२०६५), बर्दियाली गजल सरोवर, नेपालगञ्ज: म.प.ग.प्र. ।

आचार्य, पुष्पराज पीडित (२०६४), बदलिरहने बादलको तस्बिर, सुर्खेत: महेन्द्र प्रसाद चौलागाई ।

आचार्य, रामचन्द्र (२०६८), शीतल छहारी, नेपालगञ्ज: भेरी साहित्य समाज ।

आचार्य, वसन्त (सम्पा.)(२०६२), उत्साह, १:१ , पृ. ५ ।

उदासी, टीकाराम (२०६८), बोल्दैछ आफैँ मौसम, काठमाण्डौ: विवेक सिर्जनशील प्रकाशन काठमाण्डौ ।

एटम, नेत्र (२०६०), भित्र कतै दुख्छ भने, काठमाण्डौ: दोभान प्रकाशन काठमाण्डौ ।

ओली, डी. आर. (२०६८), आभास, सुर्खेत: वाङ्मय चौतारी सुर्खेत ।

करारा, अनुपमा विवश (२०६८), आँसुको अविरल यात्रा, नेपालगञ्ज: म.प.ग.प्र. ।

क्षेत्री, रक्ष (२०६३), चञ्चल मन चुलबुल हुँदा, रोल्पा: लेखकको आमा बुबा ।

कल्पित, सुधा र अन्य (२०६७), रारा गजल सरोवर, सुर्खेत: रारा गजल सरोवर, मुगू ।

कुसुम, रूपा (२०६५), टहटह जून, नेपालगञ्ज: म.प.ग.प्र. ।

कोपिला, छविलाल (२०६१), भौगर, दाङ: सविता प्रकाशन दाङ ।

कुमाल, गुरु प्रसाद (२०६८), हृदयका विम्वहरू, दाङ: देउखुरी जनसेवा युवा क्लब दाङ ।

खड्का, दुर्गा बहादुर सुदामा (२०६८), मुटु पनि बल्छ, नेपालगञ्ज: म.प.ग.प्र. शाखा जाजरकोट ।

खयाली, अमिन (२०६९), सोज-ए-दिल, नेपालगञ्ज: भेरी साहित्य समाज ।

गिरि, खगेन्द्र कोपिला (२०६९), व्यग्र चाँदनी, धनगढी: सुदुर पश्चिम गजल मञ्च ।

_____ .(सम्पा.)(२०६३), मध्यपश्चिमका गजल हस्कार, नेपालगञ्ज: म.प.ग.प्र. ।

_____ .(२०६६), राग वसुन्धरा, नेपालगञ्ज: म.प.ग.प्र. ।

_____ .र अन्य(२०५९), उस्तैउस्तै नदीका उस्तैउस्तै छालहरू, नेपालगञ्ज: पूर्णिमा साहित्य समाज कोहलपुर ।

गिरि, प्रकाश निश्चल (२०६९), सपनाको सहर , नेपालगञ्ज: पूर्णिमा साहित्य समाज कोहलपुर ।

गिरि, सुमित स्मित (२०६६), स्मित , नेपालगञ्ज: म.प.ग.प्र. उपशाखा मगरागाडी बर्दिया ।

गौतम, दीपक (२०५५), “नेपाली साहित्यमा भेरी अञ्चलको योगदान”, अप्रकाशित शोध पत्र, नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि. ।

गौतम, देवी प्रसाद र प्रेम प्रसाद चौलागाई (२०६७), भाषा विज्ञान, काठमाण्डौ: पाठ्य सामग्री पसल ।

गौतम, सुशिल (२०६४), गजल रापती, दाङ: लेखक संघ दाङ ।

_____ .(२०६८), गजल गुञ्जन, दाङ: रापती समाज काठमाण्डौ ।

_____ .(२०७०), अशक-ए-चिराग, नेपालगञ्ज: म.प.ग.प्र.।

घर्ती मगर, गायत्री (२०६२), जिन्दगी, रोल्पा: कृष्ण बहादुर घर्ती मगर ।

घर्ती मगर, नीम बहादुर (२०६५), कथा कहानी ।

चन्द, रमेश कुसुम (२०६५), छातीभित्र ज्वालामुखी, सुर्खेत: म.प.ग.प्र. शाखा सुर्खेत ।

चपाई, बुद्धि सागर (२०६९), रारा जलेपछि, काठमाण्डौ: नेपाल पेट्रोल साहित्य समाज ।

जी. एम., उदय र नवीन विभास (२०५९), उनका गजल, दाङ: अतिरिक्त प्रकाशन नेपाल ।

डाँगी, गणेश गगर्न (२०६८), खामभिन्नको चिठी, काठमाण्डौ: एस. पी. प्रकाशन प्रा. लि. काठमाण्डौ ।

डाँगी, सुरेश सुमन (२०६९), वर्तमान गजबको, काठमाण्डौ: बी. एन. पुस्तक संसार प्रा. लि. काठमाण्डौ ।

डी. सी., नवीन अनमोल (२०६३), युद्धका पीडाहरू, दाड: सिर्जनशील समाज सुधार संस्था दाड ।

डी. सी., कृष्ण निर्जन आँसु (२०६९), आत्मकथा, रोल्पा: दीयो प्रकाशन समूह रोल्पा ।

ढकाल, अमृत निर्जन (प्र. सम्पा.)(२०६७), गजलगाङ्गा, ३:५ , पृ. ३९ ।

ढकाल, महानन्द (२०६९), अव्यक्त प्रत्याशा , नेपालगञ्ज: म.प.ग.प्र. ।

ताविश, अशफाक संघर्ष (२०६६), कशिश, नेपालगञ्ज: म.प.ग.प्र. शाखा बाँके ।

तिमिल्सिना, पुष्पराज सुवास (प्र.सम्पा.)(२०६५),साहित्य गजल सरोवर, १:१, पृ. १२ ।

तिमिल्सिना, हरि प्रसाद (२०६८), केही टिप्पणी केही समालोचना , नेपालगञ्ज: भेरी साहित्य समाज ।

_____ .(प्र. सम्पा.)(२०६७), दौतरी, १२:३ , पृ. २६ ।

थापा, वेगम र अन्य (२०६८), सपनाहरूको लस्कर, कोहलपुर: पूर्णिमा साहित्य प्रतिष्ठान ।

देवकोटा, कृष्ण भावुक (२०६९), बहलिएको मन, सुर्खेत: म.प.ग.प्र. शाखा दैलेख ।

धमला, कृष्ण अपूर्ण (२०६०), अनिदो रातका सपनाहरू, नेपालगञ्ज: लेखक स्वयम् ।

न्यौपाने, सुरेन्द्र आँसु (२०६३), आँसु, सुर्खेत: लेखक स्वयम् ।

_____ .(सम्पा.)(२०६४), गजलबारी, १:२ , पृ. १९ ।

निर्मोही, संकल्प (२०६७), मेरो रारा तिम्रो तस्बिर, सुर्खेत: रामलाल देवकोटा ।

पंक्षी, ओम (२०६९), तरङ्ग, रोल्पा: दीयो प्रकाशन समूह रोल्पा ।

पहाडी, विद्या निर्दोष (प्र. सम्पा.)(२०६८), गजलउद्यान, १:१ , पृ. २६ ।

बराल, कृष्णहरि (२०६४), गजल सिद्धान्त र परम्परा, ललितपुर: साक्षा प्रकाशन ।

बस्नेत, टीका (२०६३), मुक्तिका आवाजहरू, दाड: सिर्जनशील साहित्य समाज दाड ।

बस्नेत, महेन्द्रबाबु (२०६८), उनैका लागि, काठमाण्डौ: राप्ती साहित्य समाज काठमाण्डौ ।

बस्ताकोटी, दिपेन्द्र कार्की (२०६९), **जीवन खण्डहर**, दैलेख: साहित्य संस्कृति कला संरक्षण मञ्च दुल्लू, दैलेख ।

विष्ट, प्रवल मेघराज (२०६७), **आस्थाका फूलहरू**, दाङ: राप्ती साहित्य परिषद् ।

बी. सी., लक्ष्मण प्रभात (२०६४), **हजारी थुङ्गा**, सुर्खेत: म.प.ग.प्र. ।

_____ .(सम्पा.)(२०६६), **जुनेली**, १:१३ , पृ. २१ ।

बुढा, डम्मर बहादुर (२०६८), “बर्दियाली गजलहरूको एक अध्ययन”, अप्रकाशित लघु शोध पत्र, महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगञ्ज ।

भण्डारी, अर्जुन कुण्ठित (२०६१), **कोशेढुङ्गा**, सुर्खेत: म.प.ग.प्र. ।

भण्डारी, पूर्ण पंकज (२०५७), **सङ्कल्प शिखा**, काठमाण्डौ: मध्यपश्चिमाञ्चल साहित्य परिषद् ।

भट्टराई, तुलसी चिन्तन (२०६३), **ब्युँभिएको बस्ती**, दाङ: राप्ती साहित्य परिषद् ।

मन्दिर, दुर्गामाया (२०६७), **माया**, सुर्खेत: पञ्चमुखी साहित्य समाज गुटू, सुर्खेत ।

मर्सिफुल, दामु र अन्य (२०६७), **त्रिवेणी**, दाङ: राप्ती साहित्य परिषद्, दाङ ।

मरासिनी, शशि (२०६०), **नजुरेका धुन**, काठमाण्डौ: दधिराम मरासिनी स्मृति प्रतिष्ठान ।

मल्ल, प्रेम प्रकाश महेन्द्र मधुकर (२०६४), **सजल**, नेपालगञ्ज: म.प.ग.प्र. ।

महतारा, पूर्ण समिर (प्र. सम्पा.)(२०७२), **भरिया**, १:१ , पृ. ३७ ।

यात्री, इन्द्र (२०६३), **जिजीविषा**, रोल्पा: ललित साहित्य प्रतिष्ठान, रोल्पा ।

योगी, धनराज भावुक (२०६७), **दोभान**, सुर्खेत: कर्णाली साहित्य प्रतिष्ठान ।

राजापुरी, प्रकाश (२०६२), **जीवनको मुस्कान**, नेपालगञ्ज: म.प.ग.प्र. ।

राणा, कृष्णजंग (२०६९), **उकाली ओराली**, काठमाण्डौ: शान्ता राणा ।

रावत, रण बहादुर र संजीव गाउले (२०६९), **सपना खोजी**, सुर्खेत: कर्णाली न्यूज डट कम ।

रिजाल, ईश्वरी (२०६२), “बाँके जिल्लाका प्रतिनिधि कवि र तिनका प्रमुख प्रवृत्ति”, अप्रकाशित शोध पत्र, नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि. ।

रिजाल, पुष्कर पुष्प (२०६५), गजल पुष्प, कोहलपुर: साहित्य योगाभ्यास नेपाल ।

रोका मगर, जलजला (२०६८), समर्पण, रोल्पा: राप्ती साहित्य परिषद् ।

रोकाय, कृष्ण (प्र. सम्पा.)(२०६६), गजलसागर, १:१ , पृ. ४ ।

_____ .र पदम एस. के. प्रतीक (२०६६), सम्भनाको कोसेली, दैलेख: म.प.ग.प्र. शाखा
दैलेख ।

रेग्मी, नारायण जिज्ञासु (२०७७), उनको बयान गर्दिनँ म, काठमाण्डौ: ललित साहित्य परिषद् ।

रेग्मी, सुशिलराज घायल (२०६४), सानु, काठमाण्डौ: प्रज्ञान प्रकाशन प्रा.लि. ।

लतिफ, अब्दुल शौक (२०६८), महकते जख्म, नेपालगञ्ज: म.प.ग.प्र. ।

वसन्त, त्रिसित (२०६८), जहरभिन्नको रहर, सुर्खेत: कर्णाली स्वावलम्बन विकास मञ्च ।

विष्ट, दीपेस परह (२०६६), आफ्नो देशको माटो प्यारो, दाङ: म.प.ग.प्र. शाखा रोल्पा ।

शर्मा , ऋषि सुदामा (२०६६), नीलो कनिका, दाङ: राप्ती साहित्य परिषद् ।

शर्मा, जीवराज (२०६२), “बर्दिया जिल्लाका गजलकार र तिनका गजलसंग्रहको अध्ययन”,
अप्रकाशित शोध पत्र, नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि. ।

शर्मा गैरे, नारायण प्रसाद (२०६९), एउटा अर्को आकाश, नेपालगञ्ज: पर्वत पुस्तक पसल ।

_____ .(२०६३), स्वप्नलोक, नेपालगञ्ज: म.प.ग.प्र. ।

_____ .(सन् २०११), मधुवन, काठमाण्डौ: आशिष बुक्स हाउस प्रा.लि. ।

शर्मा, निरू र अम्बिका सिंह पत्थर (२०६५), छरिएका फुलहरू, नेपालगञ्ज: म.प.ग.प्र. ।

शर्मा,, भोजराज नादिर (२०६५), अलिअलि मूर्च्छना अलिअलि होस, नेपालगञ्ज: मध्यपश्चिम स्रष्टा
समाज ।

शर्मा, विष्णु अथकमनु (सम्पा.)(२०६६), मोती, १:२ , पृ. २९ ।

शाही, इलम (२०६८), फिराद, नेपालगञ्ज: सिर्जना साहित्य परिवार, जाजरकोट ।

शाही, भुपेन्द्रजंग (२०७०), तराजुमा माया, काठमाण्डौ: क्रियटिभ पब्लिकेशन ।

शाही यज्ञ विक्रम (२०५०), बाँच्ने रहर, काठमाण्डौ: गोविन्दराज भट्टराई ।

साश्रु, मधु (२०५७), पीडा अनन्त हुन्छ, काठमाण्डौ: लेखक स्वयम् ।

सिजापती, भीम बहादुर वितिष दैलेखी (२०६९), गजलरस, दैलेखी: म.प.ग.प्र. शाखा दैलेख ।

सिंह, नारायण बहादुर (२०६८), माटोको माया, नेपालगञ्ज: श्रीमती शोभ शाही ।

सुवेदी, रमेश (२०६१), मनको तरेली, दाङ: राप्ती साहित्य परिषद्, दाङ ।

सुवेदी, हरि (२०६१), “बर्दिया जिल्लाका प्रमुख कवि र तिनका कविता कृतिको अध्ययन”, अप्रकाशित शोध पत्र, नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि. ।

सेन, विवेक (२०६६), निशानी, रोल्पा: ओम सेन ।

स्नेहा, अञ्जान (प्र. सम्पा.)(२०६८), गजल मञ्जरी, ५:८, पृ. २३ ।